

ÇEVİRİ KURAMLARI AÇISINDAN MUHAMMED ESED'İN ÇEVİRİ YÖNTEMİ ve DEĞERLENDİRİLMESİ

*An Evaluation of Muhammad Asad's Translation Method
in Light of the Translation Theories*

İbrahim H. KARSLI*

Özet

Bu makale, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı isimli mealfefsirindeki çeviri tarzını tanıtmayı ve tartışmayı hedeflemektedir. Batı dillerinde yapılan Kur'an tercümelerinin en önemlilerinden olan Esed'in tercümesi incelenirken modern çeviri teorilerinden de istifade edilmiştir. Esed, çalışmasında lafzî çeviri tarzını değil, amaç dilde manayı yeniden üretmeyi ve onun kapsayıcılığını esas almıştır. Cennet ve cehennem gibi bazı konularda kimi terim ve kelimeleri İngilizce'ye sembolik bir tarzda çevirmiştir. Genel olarak Kur'an kavramları Hz. Peygamber dönemindeki orijinal manalarıyla çevrilmiştir. Fakat bazen de Esed ayetleri, tarihsel bağlamlarını ihmal ederek çeviriye tabi tutmuştur. Çalışmada Kur'an'daki deyimsel ifadelerin çevirisinde başarılı olduğu söylenebilir. Batı toplumlarını hedeflediği anlaşılan çeviride Batıda gelişen pozitivist ve rasyonalist görüşlerin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Bütün bunlara ek olarak söylemek gerekirse, müellif Kur'an kavramlarının değişik bağlamlarda değişik manalarını göz önünde bulundurmıştır. Muhammed Esed'in çeviri tarzının orijinal bir yapıda olduğunu bir sonuç olarak ifade etmek mümkündür.

Anahtar kelimeler

Muhammed Esed, çeviri, çeviri metotları, lafzî çeviri, deyimsel ifadeler.

Giriş

İslam tarihi boyunca Kur'an üzerinde yapılan çalışmalar, bir anlama ve yorumlama faaliyeti olarak daha ziyade tefsir ve onun metodolojisi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Fakat XIX. asırdan itibaren Kur'an'a yönelik söz konusu ilmi çaba farklı bir boyut kazanmıştır. Bu da, onun Avrupa ve Arap olmayan diğer milletlerin dillerine yaygın bir şekilde çevrilmesi şeklinde kendini ortaya koymuştur. İslam ülkelerinde bu konunun gündeme getirilmesi, 'her

Abstract

This article aims to introduce and discuss Muhammad Asad's translation method in his *The Message of the Qur'an*. While analyzing Asad's translation, which is one of the best translations available in the European languages, we have attempted to utilize some of the contemporary translation theories. According to Asad, none of the translations of the Qur'an done in the European languages, whether done by Muslims or non-Muslims, has thus far brought the Qur'an nearer to the hearts or minds of the people raised in a different religious and psychological climate and revealed anything from, however little, from its real depth and wisdom. The underlying reason for this may be formulated as follows: the Qur'an itself has never been presented in any European language in a way that would make it truly comprehensible. Asad's work seems to have two dimensions: Translation and commentary. Although it would be useful and necessary to discuss both of the dimensions, in this article we have limited the subject-matter to the issue of translation. From our analysis, it is safe to argue that, in his work Asad seems to advocate a more symbolic and allegoric translation than a literal one. This is obvious when one examines some of the key Qur'anic concepts such as "hell," "paradise" etc. Moreover, in some cases when translating certain verses Asad, intentionally or not, seemed to have ignored the historical background. This may be due to the fact that because this translation was done especially for the Westerners, Asad must have been under the influence of the positivistic and rationalistic views.

Key words

Muhammad Asad, translation methods, literal translation, idiomatic expressions

Müslüman'ın Kur'an'ı bilmesinin gerekliliği' vurgusu etrafında olmuştur. Ancak milliyetçilik hareketleri ve ulus devlet politikalarının da burada önemli bir rol oynadığı muhakkaktır. Son iki asırda Batı dillerinde Kur'an çevirilerinin çoğalmasını ise, geneli itibarıyla bu dönemlerde İslam kültürü sahasında oryantalistlerin yaptıkları çalışmaların artması ile izah etmek mümkündür. Diğer bir anlatımla söz konusu kültür ve medeniyetin geneline yönelik bu ilgi, tabii bir şekilde beraberinde bu kültürün ana kaynağı olan Kur'an'ın da çeşitli batı dillerine çevrilmesi sonucunu doğurmuştur.

* Yrd.Doç.Dr., KTÜ Rize İlahiyat Fak.

Batı dillerine Kur'an'ı çevirenler genelde gayri Müslimler olmakla beraber, bunlar arasında sonradan ihtida eden kimseler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi de, Muhammed Esed'dir. Esed çalışmasının girişinde böyle bir eseri hazırlamasının sebebini izah etmektedir. Buna göre Batılı araştırmacılar, hala Kur'an'ı dünya üzerinde yaşayan milyonlarca insanın ilham kaynağı olarak kabul etmektedirler. Ancak onun tilaveti karşısında duygusal ve düşünsel planda müspet yönde her hangi bir tepkide bulunmamaktadırlar.¹ Ona göre bu çelişkinin başka sebepleri de olmakla beraber, belki de en önemlisi, Kur'an'ın hala hiç bir Avrupa diline doğru anlaşılabilir bir şekilde çevrilmemiş olmasıdır.² Bu tespitin başka araştırmacılar tarafından da ileri sürüldüğü görülmektedir. Bunun da söz konusu çevirilerin sadece sözlük ve bazı Arapça kitaplardan istifade edilmek suretiyle gerçekleştirilmesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Yani bahsettiğimiz çeviri çalışmalarında kitabî bilgilerle iktifa edilmeye çalışılmaktadır. Doğal olarak bu da, ilk muhatapları duygu ve düşünce itibarıyla derinden etkileyen Kur'an'ın edebi güzelliğinin, ondaki lafız ve ibarelerin taşıdığı tazeliğin yeterince yansıtılmamasına yol açmaktadır.³

Eserin Batıda ve bu dili konuşan ülkelerde ne kadar ilgi gördüğü ve Kur'an'ın mesajını kitlelere ulaştırma konusunda ne kadar başarılı olduğu konusunu şu anda her hangi bir şey söyleme konumunda değiliz. Ancak şu bir gerçek ki, eserin Türkçe çevirisi gerek akademik çevrelerde gerekse halk seviyesinde olsun, bu konularla ilgilenen kimseler nazarında büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Yılda bir kaç telif veya sadeleştirme mealin piyasaya sürüldüğü ülkemiz şartlarında, üstelik başka bir dilden Türkçe'ye aktarılan mealin böyle bir ilgiyle karşılanması şüphesiz ki dikkate değer bir husustur. Çünkü bir çok meal halka sunulmaktadır, fakat hiç biri ilgili çevrelerde böyle bir kamuoyu oluşturamamaktadır. Burada, çeviride kullanılan akıcı ve güzel Türkçe'nin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak çalışmanın gerçekten yıllarca süren emek mahsulü bir eser olması da, bu durumun ana nedenlerinden birisini oluşturduğu muhakkaktır. Çünkü müellif, Kur'anî ifade ve ibareleri İngilizce'ye aktarırken manaları, rivayetten dirayete, lügavî tefsirlerden ictimai tefsirlere kadar geniş yelpazede temel kaynakları tarayarak ve özümseyerek elde etmiştir.

Eser form itibarıyla Türkçe'mizde hazırlanan

¹ Muhammad Asad, *The Message of The Qur'an*, Gibraltar 1993, ii.

² a.e., iii.

³ Rashid Ahmad (Jullandri), Muhammed Esed'in *The Message of the Qur'an*'ının "tanıtımı", *The Islamic Quarterly*, 12, (July, September-1968), 175.

Hasan Basri Çantay'ın *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim* isimli mealine benzermektedir. Yani ayetlerin çevirisi yanında, mücmel, müphem vb. tefsir ve izaha ihtiyaç duyuran ifadelerde dipnotlar yoluyla açıklamalarda bulunulmuştur. Bu açıklamalar metni, sadece dilbilimsel yahut da tarihsel bağlam açısından izaha kavuşturma amacını gütmemektedir. Aynı zamanda çağdaş muhatapları Kur'an'ın mesajıyla yüz yüze getirmek düşüncesiyle, sosyal bilimlerin ortaya koyduğu veri ve bilgilerden de önemli ölçüde istifade edilmektedir. Bu itibarla, aslında eserin iki yönüyle, yani meal ve tefsir boyutlarıyla çalışmaya değer bir özellik ortaya koyduğunu düşünüyoruz. Fakat biz şimdilik tefsir boyutunu bir tarafa bırakarak⁴, meal boyutunu incelemeye karar verdik. Buradaki amacımız ise, bir taraftan yabancı dillerde yapılan çalışmaların gün yüzüne çıkarılması konusunda mütevazı bir katkı sağlamak, diğer taraftan ise bu eserin başarılı yönleriyle meal sahsında ülkemizde yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmasına vesile olmaktır.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde, orijinal İngilizce metni esas almakla beraber, hem ayet meallerinin İngilizce çevirisinin Türkçe'ye aktarılmasında, hem de dipnotlardaki açıklamaların değerlendirilmesinde, Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk'ün çevirisinden önemli ölçüde istifade ettik. Bu vesileyle burada değerli mütercimlere teşekkür ediyoruz. Ayrıca çalışma boyunca bir mukayese imkanı vermesi açısından elimizdeki İngilizce ve Türkçe meallere de dipnotlarda yer vermeye özen gösterdik. Böylece de mezkûr mealin farklı veya orijinal yönlerinin ortaya konulmasını amaçladık.

I- Çeviri tarzları açısından mealde izlenen yöntem

Genel olarak çeviri, bir dile ait her hangi bir metindeki belirli bir anlamın, başka bir dilde yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde girilen dilsel bir aktarma işlemidir.⁵ Günümüz çeviri çalışmalarında üç tür çevirinin oluşu kabul edilmektedir. 1-Sözcüğüne-çeviri. 2-Taslağına-çeviri. 3-Tümtümüne-çeviri.⁶ Bu çeviri yöntemlerinden *sözcüğüne çeviri*, cümledeki sözcük anlamlarının art arda dizilmesiyle elde edilir. *Taslağına-çeviri*, cümlelerin genel anlamını yaklaşık olarak vermekle gerçekleştirilir. *Tümtümüne çeviri* ise, cümlelerin anlamını elden geldiğince dolgun ve eksiksiz bir biçimde aktarma

⁴ Bu konuda yapılan bir çalışma için bk. İsmail Çalışkan, "Çağdaş Bir Düşünür ve Mufessir Olarak Muhammed Esed", *Cumhuriyet Ün. İlah, Fak.*, sy. 4, 1998, 419-436.

⁵ Özcan Başkan, "Dilde Çeviri İşlemi", *Türk Dili*, 322, (1/7/1978), 27.

⁶ Başkan, "Dilde Çeviri İşlemi", 27.

neticesinde ortaya çıkmaktadır.⁷ Esed'in mealinde izlediği çeviri tarzını, *taslağına* veya *tümtümüne çeviri* yöntemleri çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü lafız-mana veya şekil-içerik ikilemi açısından düşünüldüğünde, bu çalışmanın şekil özelliklerini bir tarafa bırakarak, en ileri seviyede *manayı* açığa çıkarmayı amaçladığı açıkça görülmektedir. Bu ise, aşağıda anlatacağımız şekilde son iki çeviri tarzının ortak özelliğini oluşturmaktadır.

Çeviri bilimine dair çalışmalarda *taslağına çeviri*nin şu özelliklere sahip olduğu görülmektedir: 1-Çeviri kaynak metindeki fikirleri yansıtmalıdır. 2-Çeviri okunurken orijinal eser hissini vermelidir. 3-Çeviri çevirmenin üslubunu vermelidir. 4-Çeviri çevirmenin yaşadığı devirde yazılmış gibi okunmalıdır. 5-Çeviride ilaveler ve atlamalar olabilir. 6-Nazım, nesir olarak çevrilmelidir.⁸ Bu çeviri tarzına, fikre olduğu kadar yazarın kişiliği ve *üslubuna* önem vermediği şeklinde bir eleştiri getirilmektedir.⁹ Ancak bu eleştiriye, bir yazarın ne demek istediğini bildiren kelimeler değil, onların birbiriyle birleşmek suretiyle meydana getirdikleri mana olduğu belirtilerek, cevap verilmektedir.¹⁰ Buna ilave olarak, söz konusu çeviri tarzının şu olumlu yönlerinin bulunduğu da ifade edilmektedir. 1-Bu tür bir çeviri, çeviri dilinin anlaşılır hale gelmesine, üslup güzelliği ve açıklığı kazanmasına yol açar.¹¹ 2-Taslağına çeviri, başka dillerde düşünülmüş olan olguları yeniden düşünüp ifade etmek imkanını sağlamaktadır.¹² 3-Yine bu tarz bir çeviri, bilimsel eserlerin daha iyi anlaşılması ve kısa zamanda çevrilmesini temin etmektedir.¹³ 4-Ayrıca çeviri dili, dil ortamının gereklerine uyum sağlama imkanını vermektedir.¹⁴

7 Başkan, "Dilde Çeviri İşlemi", 27.

8 Theodore Savory, *Çeviri Sanatı*, trc. Hamit Dereli, İstanbul 1994, 57-58; Melih Cevdet Anday, "Çeviri Üstüne", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi* (haz. Öner Yağcı), Ankara 1999, 112.

9 Yunus Kazım Köni, "Çeviriye Dair Düşünceler", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi* (haz. Öner Yağcı), Ankara 1999, 32.

10 Nurullah Ataç, "Çeviri Üzerine", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi* (haz. Öner Yağcı), Ankara 1999, 27.

11 İzzet Melih Devrim, "Edebi çeviri", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi* (haz. Öner Yağcı), Ankara 1999, 14.

12 Ataç, "Çeviriye Dair", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi* (haz. Öner Yağcı), Ankara 1999, 15.

13 M. Türker Acaroğlu, "Necip Asım'ın Çeviri Hakkındaki Düşünceleri", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, Ankara, 1999, 44.

14 Nermi Uygur, "Dil ve Çeviri", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, (haz. Öner Yağcı), Ankara, 1999, 52.

Tümtümüne çeviri tarzı, harfi harfine metne bağlı kalma açısından *sözcüğüne çeviri*den ayrılmaktadır. Harf mı mana mı ikilemi açısından düşünüldüğünde ise, manayı esas alması yönüyle *taslağına çeviriye* benzemektedir. Ancak taslağına çeviri, cümlelerin genel anlamını vermekle gerçekleştirilirken, *tümtümüne çeviride*, mümkün olduğu ölçüde bütün yönleriyle mananın yansıtılması amaçlanmaktadır.¹⁵ Nitekim çeviri biliminde en son ve en gerçekçi metodun bu olduğunu ileri süren Özkırımlı, burada cümlelerin anlamını elden geldiğince dolgun ve eksiksiz bir biçimde aktarmanın hedeflendiğini belirtmektedir. Bu çeviri tarzında kaynak dilde düzenlenmiş belli bir ileti, amaç dilde yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla, alışılmış anlamda metne bağlılıktan çok, metnin iletişim niteliğine bağlı kalma esas alınmaktadır.¹⁶

Çeviri teorileri çerçevesinde ileri sürülen bu yaklaşımların, Esed'in Kur'an mealinde izlediği yöntemle uyduğu görülmektedir. O bu yöndeki görüşlerini izah etme sadedinde, Avrupa dillerine Kur'an'ı çeviren bütün şahısların, Arapça'yı kitaplardan öğrendikleri, dolayısıyla bu sahada bilgilerinin yeterli olmadığını ifade etmektedir.¹⁷ Bu sebeple onlar, bu dildeki deyim ve zengin ifade biçimlerini anlayıp duyarlı bir zihinle çağrışımları kavrayabilecek; mana incelemelerini görüp kelime ve cümlelerin ses yapısını, sese ilişkin sembolizmin ima ettiği anlamı bütün derinliği ile algılayabilecek bir işitme hassasiyetine sahip olmamışlardır.¹⁸ Bu durum ancak, dilin içinde ve onunla birlikte yaşamak suretiyle elde edilebilen ve onun ruhu ile kurulacak bir düşünce ve duyu beraberliği ile gerçekleştirilebilir.¹⁹ Yani, Arapların Kur'an'ın nazil olduğu dönemde algıladıklarını hissedip düşünmek ve onların dilbilime ilişkin sembollere verdikleri anlamları doğru kavrayabilmek şarttır.²⁰ Eğer dilin kavram sembolizmini mütercim kendi içinde yeniden üretmedikçe, yani bunların bütün doğallığı ile kendi kulağında yankılandığını hissetmedikçe, yaptığı çeviri asıl metnin lâfzî karşılığını yansıtmaktan öteye geçmeyecektir. Tabii olarak bu da, söz konusu metindeki derin anlamların bir ölçüde gözden kaçınılmasına sebep olacaktır.²¹

İşte Esed, bu görüşlerinin bir neticesi olarak, mealinde lafzın zahiri anlamını merkeze alan bir

15 Özcan Başkan, "Dilde Çeviri İşlemi", 27.

16 Atilla Özkırımlı, "Çeviri", *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, (haz. Öner Yağcı), Ankara, 1999, 217.

17 Asad, III.

18 Asad, iii.

19 a.y.

20 a.e, iv.

21 a.e., iii.

yöntem izlememiştir. Mealin yüzeysel bir şekilde gözden geçirilmesi dahi, bu kanaatimizin doğru olduğunu göstermek için yeterlidir. Çünkü hem icâz özelliği gösteren Kur'an ayetleri, kelime sayısı göz önünde bulundurulmaksızın zengin çağrışımlarıyla çeviriye tabi tutulmakta, hem de dipnotlarda kelime ve tabirlerin sık sık *lafzî(literal)* anlamları verilmektedir. Şimdi vereceğimiz bazı örneklerle bunu göstermeye çalışacağız:

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءَ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

"...Or have they, perchance, any sages to support their views? Well, then, if they are sincere in this their claim, let them produce those supporters of theirs".²² / "...Yoksa görüşlerini destekleyen bilge kişiler mi var? Peki, iddialarında samimi iseler kendilerini destekleyenleri gösterebilirler..." Burada İngilizce mealin içerdiği kelime sayısının, rakamsal olarak ayetteki kelime sayısının iki katından fazla olduğu görülmektedir. Bu da, kaynak metindeki lafızların belirleyici olması ile beraber, şekli unsurların ötesinde manayı esas alan bir çeviri yönteminin tabii neticesidir. Bu çerçevede, hem sorgulama tarzında gelen birinci cümlede geçen *to support their views?*, hem de meydan okuma üslubuyla gelen ikinci cümledeki *in this their claim* ifadeleri, lafzî olarak esas metinde bulunmamakta, siyak sibak ve diğer anlama ilkeleri göz önünde bulundurularak meale ilave edilmektedir. Diğer bir anlatımla, mütercim burada ayette geçen kelimelerin ilk sözlük anlamları ile yetinmemekte, bu kelimelerin bir söz dizgesinde kazandığı ve ilk muhatapların duygu ve düşünce dünyalarında, harekete geçirdiği hayal ve tasavvurları göz önünde bulundurmaktadır. Yine bu yaklaşımın bir neticesi olarak, aynı ayette geçen *şürekâ*' kelimelerine de asıl mananın haricinde farklı anlamların verildiği görülmektedir. Ayetin esas metninde bu kelime iki defa geçmektedir. Esed'in de dipnotta işaret ettiği şekilde bu kelime, şerik kelimesinin çoğulu olup ortaklar anlamına gelmektedir. Ancak İngilizce mealde geçtiği birinci yerde *sage(akıllı, bilgili)*, ikincisinde ise, *supporter(destekçi)* kelimeleriyle karşılanmıştır.

Eserde çeviri yöntemleri açısından dikkati çeken hususlardan bir diğeri de, bazı kavram ve fiillerin mana içeriklerinin lafzî olarak değil de açıklayıcı bir şekilde verilmesidir. *Hasîm* kelimesinin bu konuda açıklayıcı bir örnek oluşturduğu görülmektedir: *لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ* "...And lo! This same being shows himself endowed with the power to think and to argue!"²³ / "...Bu aynı yaratık, düşünme ve karşı

çıkma gücüyle donatılmış olduğunu hemen ortaya koyuyor". Konunun girişinde anlattığımız şekilde, *taslağuna çeviri* yöntemiyle yapılan bir aktarma, çevirmenin yaşadığı devirde yazılmış gibi bir özellik ortaya koymalıdır. Diğer bir ifadeyle, kaynak metnin olduğu dönemin özelliklerini mümkün olduğu ölçüde yansıtmamalıdır. Yine bu bağlamda işaret edilen hususlardan biri de, çevirinin orijinal eser hissi vermesi niteliğine sahip olmasıdır. Yani çeviri olduğu intibayı uyandırmamalıdır. Bütün bunlar da, bir ölçüde kaynak metnin çeviri dili ortamının gereklerine uyum sağlaması sonucu doğurmaktadır.²⁴ Şu ayet mealini de bu konuda örnek olarak göstermemiz mümkündür:

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ

And, indeed, We have adorned the skies nearest to the earth with lights²⁵ / "...Biz, yeryüzüne en yakın olan gökleri ışıklarla süsledik..." Burada görüldüğü gibi mütercim, ayette çoğul formunda gelen *mesâbîh* kelimesini *lights(ışıklar)* şeklinde çevirmiştir. Bu kelimenin tekili *misbâh* olup 'fitil ve yağla yanan lamba' anlamına gelmektedir. Bununla beraber, 'etrafını aydınlatan her türlü ışık' ve "büyük yıldız" manalarını da içermektedir.²⁶ Ancak görüldüğü gibi mütercim, ayette geçen bu kelimeyi İngilizce'ye aktarırken kelimenin ilk anlamı olan *lambayı* ifade etmek üzere *lamp* kelimesini değil de, diğer anlamını tercih etmiştir. Bu ise kadim kültür ve yaşam tarzını değil, modern insanın tanıdığı bildiği nesne ve olguları okuyucuya hatırlatmaktadır. Nitekim Esed, çevirideki bu özelliğini eserinin önsözünde de ifade etmektedir. Şöyle ki, Kur'an çevirilerinde çağdaş okuyucuyu bu Kitab'a yabancılaştıran, aktüalitesini kaybetmiş eski ifade tarzlarını gereksiz yere kullanmamak gerekmektedir.²⁷

Bilindiği üzere *sözcüğüne çevirinin* aksine, *taslağuna çeviride* kaynak dildeki bir metin gerek zaman, gerekse isim-fiil ve vb. şekli özellikler

Asad, 7, dipnot, 19; 7/Araf, 102 (*ahd*, doğru olan şeylere karşı içsel bağlılık), Asad, 219, dipnot, 83; 12/Yusuf, 33 (*sabâ*, bir ayartmaya kendini kaptırma), Asad, 341, dipnot, 31; 15/Hicr, 2 (*mübîn*, kendisi açık olan ve hakkı açıkça gösteren), Asad, 382, dipnot, 2; 18/Kehf, 1 (*ivec*, anlamayı güçleştirecek bir çapraşıklık), Asad, 437, dipnot, 1; 18/Kehf, 16 (*mirfakâ*, ruhun ihtiyaç duyabileceği şey), 440, dipnot, 19.

²⁴ Uygur, "Dil ve Çeviri", 52.

²⁵ 67/Mülk, 5, Asad, 879. *kandillerle*, Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, (haz. Düccane Cündioğlu), İstanbul 1993, 561; *lambalarla*, Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, İstanbul ts., 561.

²⁶ er-Râğib el-İsfehâni, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Beyrut ts., 273 ve bu kelime ile bağlantılı olarak *sirâc* kelimesi için ayrıca bk. 229.

²⁷ Asad, viii.

²² 68/Kalem, 41, Asad, 886.

²³ 16/Nahl, 4, Asad, 394, dipnot, 5. Benzeri örnekler için ayrıca bk. 2/Bakara, 27 (*misak*, fitrata yerleştirilen ahit),

yönüyle amaç dile benzemek mecburiyetinde değildir. Çünkü burada, kaynak dilde yazar ile muhatap okuyucular arasında duygu ve düşünce itibarıyla gerçekleştirilen iletişimin amaç dilde de sağlanması hedeflenir. Doğal olarak bu da kaynak dildeki içeriğin şekil ve form olarak yeniden üretilmesini gerekli hale getirmektedir. İşte Esed'in 7/A'raf, 175. ayetine verdiği mealin bu bakımdan açıklayıcı bir örnek oluşturduğunu görüyoruz.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتِمِعَهُ
الشَّيْطَانَ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ

"And tell them what happens to him to whom We vouchsafe messages and who then discards them: Satan catches up with him, and he strays, like so many others, into grievous error". / "Ve kendisine mesajlarımızı lütfettiğimiz halde onları bir kenara atan kimsenin başına gelecek olanı anlat onlara: Şeytan yetiştirip yakalar onu ve o da, başka niceleleri gibi, vahim bir sapışla sapıp gider". Görüldüğü gibi, ayet metninin ikinci kısmında biri şeytanla, diğeri de şeytanın saptırdığı şahısla ilgili iki fiil bulunmaktadır. Bu fiiller mâzî kalıbında olup geçmiş zamanı ifade etmektedirler. Ancak meale baktığımızda her iki fiilin de past simple değil de present simple zaman kipiyle tercüme edildiklerini görüyoruz. Esed, ayeti lafzî anlamıyla değil de neden bu şekilde çevirdiğini dipnotta açıklamaktadır. Ona göre ayetin anlamı belirli bir kişiyi değil, genel bir gerçeği ifade etmektedir.²⁸

Burada verdiğimiz ayet mealleri, Esed'in elimizdeki çalışmasında çeviri metotları açısından izlediği yöntemi göstermek için seçilen sadece bir kaç örnekti. Gerçekte ise, gerek müteşâbih ayetlerin ve temel Kur'anî kavramların, gerekse deyimsel ve veciz ifadelerin İngilizce'ye aktarılmasında bu çeviri tarzı bir metot olarak bütün yönleriyle kullanılmaktadır. Kanaatimizce, çalışmanın değişik çevrelerde beğeni ile takip edilmesinde bu özelliği önemli bir rol oynamaktadır.

II-Müteşâbih ayetleri çeviri tarzı

Esed, müteşâbihat konusundaki görüşlerini, çalışmasının sonunda açtığı ek I'de geniş bir şekilde izah etmektedir. Onun bu kavramla ilgili olarak getirdiği yaklaşımın, klasik müteşâbih teorilerinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, Kur'an'ın bizatihi kendisinde, anlaşılmasında anahtar ibare olarak tanımlanabilecek bir çok ifade bulunmaktadır. Âl-i İmrân suresi yedinci ayetinde geçen *müteşâbih* (symbolism, allegory) kavramı da bunlardan birisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu ayette geçen *müteşâbihat* terimi doğru bir şekilde kavranmadığı

²⁸ a.e., 230, ilgili dipnot, 141.

müddetçe, Kur'an'ın önemli bir kısmı yanlış anlaşılma maruz kalacaktır.²⁹ Ona göre, bütün dinler, insanın kavrayış sahasını aşan ve Kur'an tarafından gayb diye isimlendirilen bir varlık alanından bahsetmektedirler. İşte *müteşâbihat* kavramı bu alanla ilgili olup, kavrayışımızın ötesindeki bir şeyi, tecrübelemizden bildiğimiz bir şey ile temsilen anlatma anlamında kullanılmaktadır. Zaten söz konusu varlık alanının başka bir şekilde anlatılması da mümkün değildir. Bu bakımdan gaybla ilgili ifadeleri, zahiri, lafzî anlamıyla almamız, ve bu tür ifadelerin teşbih, mecaz yahut da bir temsil olduğunu göz ardı etmemiz, Kur'an'ı yanlış bir şekilde anlamamız neticesini doğuracaktır.³⁰ Esed ayrıca, 3/Al-i İmrân suresi 7. ayetinin mealinde düştüğü dipnotta, müteşâbihat kavramına temas etmekte ve bundan maksadın, doğrudan bir çok kelime ile anlatma yerine mecazi olarak ifade edilen hakikatleri kapsadığını belirtmektedir. Bunlar da, gayb çerçevesine giren Allah'ın sıfatları, ölünün yeniden dirilmesi, hesap günü, cennet ve cehennem, melek olarak tanımlanan varlıkların veya güçlerin mahiyeti gibi konulardan bahseden ayetlerdir.³¹ Bu konuyla ilgili görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için örnekleme yoluyla bazı ayetlerin meallerini vermek istiyoruz.

Örnek 1: 55/Rahman 27

Esed'in de belirttiği üzere Allah'a izafe edilen sıfatlar *müteşâbih* ayetler arasında yer almaktadır. Bunlardan birisi de, *vech* kelimesidir. Bilindiği üzere bu kelime Arapça'da insan ve diğer canlıların bedensel uzvu olan *yüz* anlamına gelmektedir. Ancak mütercimnin ilgili ayetin bu kısmını lâfzî olarak değil, *thy sustainer Self (Rabbimizin Zâtı)* şeklinde çevirdiği görülmektedir.

وَبِئْتَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

"but forever will abide thy Sustainer's Self, full of majesty and glory."³² / "Ama kudret ve ihtişam sahibi olan Rabbimizin Zâtı sonsuza dek kalıcıdır." Burada görüldüğü gibi Esed, ayette geçen *vech* (*yüz*)

²⁹ a.e., 989.

³⁰ a.e., 990.

³¹ a.e., 66.

³² Abdullah Yusuf Ali, çeviriyi *the Face of thy Lord* şeklinde yapmakta ve dipnotta *face* sözcüğüne dair açıklama da bulunmaktadır. Abdullah Yusuf Ali, *The Holy Qur'an*, Maryland 1989, 1400. Pickthall ise ifadeyi lafzî olarak çeviri etmekte ve herhangi bir dipnot düşme gereğini de duymamaktadır. *Countenance of thy Lord*, Marmaraduke Pickthall, *The Glorious Qur'an*, İstanbul 1998, 372; ayrıca bk. *the face of your Lord*, N. J. Dawood, *The Koran*, Great Britain 1986, 20; *bâki o rabbinin yüzü*, Yazır, 531; *Yalnız Rabbinin celâl ve ıkrâm sâhibi yüzü (zâtı)*, Ateş, 531; *Rabbinin vechi baki kalacaktır*. Talat Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, Ankara ts., 531.

kelimesini *self (zat)* sözcüğü ile çevirmektedir. Dipnotta da vech sözcüğünün klasik Arapça'da kişinin "benliği"ni yahut "tüm varlığı"ni mecazî olarak ifade etmek için kullanılan bir terim olduğunu belirtmektedir.³³ Burada cüziyyet alâkası ile mecazi anlatımın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yani bir olgu veya varlık, bir parçasıyla isimlendirilmekte, ancak onun bütünü kastedilmektedir.

Bilindiği üzere Kur'an'ın varlık telakkisinde önemli bir yer işgal eden *gayb* kavramı, Yaratıcı Kudret'in haricinde diğer bir takım olgulardan da söz etmektedir. Gayb kategorisine giren bütün olgular insanın duyu organları haricinde kalmaları yönüyle ortak bir özellik ortaya koymaktadırlar. Ancak yaratan-yaratılan gibi farklı varlık kesimlerine ait olmaları sebebiyle de birbirinden ayrılmaktadırlar. Kur'an'ın tasvir ettiği cennet-cehennem olguları da gayba ait yaratılan varlıklar kategorisine girmektedir. İşte Esed, söz konusu bu olgularla ilgili Kur'anî tasvirleri de müteşabih ayetler çerçevesinde ele almanın gerekliliğini ifade etmektedir. Şu örnekte bunu açıkça görebiliyoruz:

Örnek 2: 78/Nebe', 25

إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا

"Only burning despair and ice-cold darkness:..."³⁴ / *Yalnız yakıcı bir ümitsizlik ve buz gibi bir karanlık*". Ayette geçen *hamîm* kelimesi kökeni itibariyle, *bir şeyi ısıtmak, kızdırmak, yakmak ve kaynatmak* gibi anlamlara gelmektedir. Ayette geçen *hamîm* kelimesi ise *kaynar su, hava ısındıktan sonra gelen yağmur, ter* gibi manaları içermektedir.³⁵ Bu bakımdan ayette geçen kelimenin, lafzî olarak İngilizce'ye çevrilmesi halinde, *hot water* vb. ifadelerle çevrilmesi gerekirdi. Nitekim Pickthall söz konusu kelimeyi, *boiling water*³⁶, Abdullah Yusuf Ali ise, *boiling fluid(=sıvı, akıcı, sulu)*³⁷ şeklinde çevirmişlerdir. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere, Esed, söz konusu ayeti zahiri anlamıyla çevirmektedir. Bunun yerine *burning despair (yakıcı ümitsizlik)* ifadelerini tercih etmektedir. Bunun sebebini de, aynı kelimenin geçtiği 6/En'am 70. ayetine düştüğü dipnotta açıklamakta ve ahiret hayat ile ilgili bütün Kur'anî atıfların mecazî bir şekilde anlaşılma zorunda olduğunu belirtmektedir. Ancak bu kelimenin Kur'an'da geçtiği diğer bağlamları göz önünde

³³ Asad, 825, ilgili dipnot, 11. Benzer örnekler için bk. Bakara 112, Asad, 24, dipnot, 91; Hud, 37, Asad, 318, dipnot, 59.

³⁴ Asad, 923.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1416/1996, III, 340-341.

³⁶ Pickthall, 414.

³⁷ Abdullah Yusuf Ali, 1587.

bulundurduğumuzda, yukarıda geçen ayeti bu şekilde çevirmemizin bir zorlama olduğu anlaşılacaktır. Nitekim 22/Hacc 19-20. ayetleri bu yönden önemli bir açılım getirmektedir:

يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ

"...Burning despair will be poured over their heads, causing all that is within their bodies, as well as the skins, to melt away"³⁸ / "...Ve başlarının üstüne yakıcı umutsuzluk dökülecektir. Ve bununla onların içlerinde olan her şey ve derileri eriyip gidecek". Burada görüldüğü gibi, *hamîm* kelimesinin uhrevî cezaya dair ifade ettiği olgu, bu cezaya çarptırılacakların başlarına döküleceği, bunun da ötesinde, kanlarında olanların ve derilerinin de bununla eritileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla burada geçen *hamîm* kelimesini *yakıcı ümitsizlik* şeklinde çevirecek olursak, ilgili ayetlerin bütünü bu çerçevede anlamamız gerekmektedir. İfade ettiğimiz şekilde bunun da bir zorlama olduğu açıktır.³⁹

Sonuç olarak şunları söylememiz mümkün gözükmemektedir: Esed'in Kur'an'ın anlaşılmasından anahtar kavramlardan birisi olarak değerlendirdiği *müteşabihatta* ilgili yaptığı tanımlama kanaatimizce isabetli bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Zira Kur'an'ın bu kavramı kullanırken kastının, *gayb* olarak isimlendirdiği metafizik konular olduğu anlaşılmaktadır. Oysa kavramın tefsir tarihinde *Ulûmu'l Kur'an* çerçevesinde, fiziki alanı da içerecek şekilde geniş bir bağlamda ele alındığı görülmektedir. Kelimenin, kökü itibariyle *benzerlik* manasını içerdiği bilinmektedir. Bu durum doğal olarak anlamada *belirsizlik ve kapalılığı* da beraberinde getirmektedir. İşte bu noktadan hareketle, tarihte bir çok Kur'an bilgininin, esasında fizikî alanla ilgili, fakat anlaşılmasında zorluk çekilen bazı kelime ve terkipleri, kıyas yoluyla bu kavramın çerçevesine mütalâa ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak burada şu husus vardır ki, Esed'in yaptığı şekilde, metafizik olgular çerçevesinde sınırlandırılan müteşabih ayetler, anlama problemini de beraberlerine getirmektedirler. Yani bu tür olgulardan bahseden ayetler *hakiki* mi yoksa *mecazî* manada mı anlaşılacaktır? Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Esed, bu noktada tavrını ikinci şıktan yana koymaktadır. Böyle bir yaklaşımın, Allah'ın sıfatlarının anlaşılması ve çevirisinde belki bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Ancak, buradan hareketle cennet ve cehennem tasvirleri vb. konularla ilgili ayetlerin zahiri anlamlarını bir tarafa bırakarak, ısrarlı bir şe-

³⁸ Asad, 508.

³⁹ Cehennemle ilgili bu tür zorlama bir çeviriye dair ayrıca bk. 74/Müddessir, 30-31, Asad, 909, dipnot, 15-16.

kilde ne derece gerçeği yansıttığı bizce malum olmayan mecâzî ve sembolik çevirilere gitmenin pek doğru olmadığını düşünüyoruz. Çünkü meal kısmında, ilk muhatapların duygu ve düşünce dünyalarında ayetlerin çağrıştırdığı mana ve tasavvurların verilmesi esas olmalıdır. Bu da, ayetteki kelime ve terkiplerin ilk manaları olabileceği gibi, mecazî anlamları da olabilir. Mecâzî şekilde anlaşılması da sonuç itibarıyla, nüzul dönemi Araplarının kelimeyi bu şekilde anlamalarına dayanmaktadır. Ancak Esed'in bahsettiğimiz konularda ayetin meali olarak yaptığı çevirilerin Arap diline ait bu tür dayanaklardan yoksun olduğu görülmektedir. Bu sebeple, yorum kabilinden olan bu tür anlamalara dipnotlarda yer vermenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

III-Müşterek lâfızları (el-vücûh) çeviri tarzı

Bilindiği gibi Arapça'da bazı kelimelerin birden çok anlamı vardır. Kur'an'da da bu tür kelimeler mevcut olup, bunlar, farklı yerlerde farklı anlamlarda kullanılabilir. Klasik usulde bu kelimeler el-vücûh/el-elfâz'l-müştereke olarak isimlendirilmektedir. Usul bilginleri, Kur'an'ın sahih bir şekilde anlaşılmasında, bu farklı kullanımları göz önünde bulundurmanın gerekliliğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla Kur'an çevirilerinde de bu konunun ihmal edilmemesi gerekmektedir. Biz bu açıdan Esed'in mealinde *secde* kelimesini incelemek istiyoruz: Bu kelime değişik türevleriyle, *saygıyla selamlama, kainatta varolan her şeyin Allah'a itaat etmesi, namazın bir rükünü, namaz kılınan yer* vb. manalarda Kur'an'da 92 yerde geçmektedir.⁴⁰

İsfehâni *secde* kelimesinin kökü itibarıyla, 'sakinleşmek, kendini küçük ve önemsiz görmek' manalarını ifade ettiğini belirtmektedir. Kur'an'daki kullanımını açısından bakıldığında ise, insan, hayvan ve bitki gibi değişik varlık kategorileriyle ilgili olarak bu ilâhî kelimede yer almaktadır. İki kısma ayrılır. Birinci olarak, insanın kendi isteğiyle yaptığı *secde*, ikinci olarak da, insan, hayvan ve bitkilerin zorunlu olarak yaptıkları *secdedir*.⁴¹ İbn Aşur'a göre ise, *secde* kelimesi, görerek yahut da hayal etmek ve kendini huzurda hissetmek suretiyle birisine *saygı göstermek* manalarına gelmektedir. Hükümdar, efendi ve yıldızlara yapılan *secde* birinci gruba, Allah'a yapılan *secde* ise ikinci gruba girmektedir. Nitekim bu anlamdaki *secde*, İslam'da namazın rükünlerinden birini oluşturmaktadır. *Secde*, çok eski tarihlerden beri bilinmektedir. Mısır medeniyetine ait resimlerde, harpte esir alınan insanların Firavn'a *secde*

ettiklerine dair figürler bulunmaktadır. Saygıyı ifade eden *secde* fiilinin yapılış tarzı, toplumların adetlerine göre değişmektedir. Namazda yapılan *secde* de dinden dine değişmektedir.⁴² Meşhur lügat bilgini İbn Manzur, 12/Yusuf, 100. ayetinde ebeveyninin Yusuf Peygamber'e *secde* etmesi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Burada kastedilen *saygı secdesi* olup namazda yapılan *secde* ile her hangi bir ilgisi yoktur. Çünkü, Zeccac'a göre, bu dönemlerde makam sahibi insanlara karşı *secde* etmek saygıdan kabul ediliyordu. Buradan da, onların Allah'ın haricinde başka kimselere karşı *secde* etmekten yasaklanmadıkları anlaşılmaktadır.⁴³ Aynı lügatten *secde* maddesini incelediğimizde, fiilin yapılış tarzı itibarıyla şu anlamlara geldiği görülmektedir: 1-Alınını yere koymak. 2-Başı öne doğru hareket ettirerek yere eğilmek. 3-Emredilen şeye boyun eğmek ve bu emrin gereğini yerine getirmek. 4-Selamlama.⁴⁴

Muhammed Esed, Kur'an'daki *secde* kelimesine karşılık İngilizce çeviride çoğunlukla *prostrate* kelimesini kullanmıştır. Bu kelime, 'yüzü koyun yatma, yere uzanma, birinin ayağına kapanma'; *prostrate oneself before* kelimesi ise, 'ayağına kapanmak', anlamlarına gelmektedir.⁴⁵ Aynı kelime Webster'in küçük sözlüğünde şu anlamlara gelmektedir: 1-Saygı ve teslimiyet içerisinde yere kapanmak. 2-Bir kimsenin tevazu ile boyun eğmesi.⁴⁶ Webster'in oldukça hacimli sözlüğünde ise kelimeye şu anlamların verildiği görülmektedir: 1-Alçakgönüllülikle ve tapınma duygusu içerisinde yüzü yere koyun uzanmak. 2-Yüz üstü veya sırt üstü uzanmak. 3-Bir kimsenin saygılı bir şekilde boyun eğmesi. 4-Boyun eğme ve güçsüzlüğünü ifade etme.⁴⁷ Bu manalardan anlaşıldığına göre, söz konusu kelime konumuzla alakalı olarak İngilizce'de 1-Yüzü koyun yere kapanmak, 2-Baş işaretini de kapsayacak şekilde bir kimseye karşı saygı gösterisinde bulunmak. 3-Boyun eğme ve güçsüzlüğünü sergilemek anlamlarına gelmektedir.

Secde kelimesi değişik türevleriyle Kur'an'da farklı varlık kategorileri ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Yani insanla ilgili olarak kullanıldığı gibi, melekler ve tabiattaki diğer canlılarla ilgili olarak da kullanılmaktadır. Doğal olarak bu kullanımlar, onun

⁴² İbn Aşur, *Tefsiru't-tahrir*, Tunus ts., 1, 421-22.

⁴³ İbn Manzur, VI, 175.

⁴⁴ İbn Manzur, VI, 175-177. Ayrıca bk. Mütercim Asım, *Kamus Çevirisi*, Bahriye Mat., b.y., 1305, I, 1160.

⁴⁵ *Redhouse English-Turkish Dictionary*, İstanbul 1986, 775.

⁴⁶ *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*, Massachusetts(USA) 1991, 946.

⁴⁷ *Webster's Third New International Dictionary*, USA 1993, 1822.

⁴⁰ Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mucemu'l-Mufehres li elfâz'l-Kur'ani'l-Kerim*, İstanbul 1984, 344-345.

⁴¹ el-İsfehâni, 223.

mana içeriğinde de bir takım değişiklikler meydana getirmektedir. Çünkü söz konusu bütün varlık çeşitlerinden aynı fiil, oluşum ve eylemi beklemek mümkün değildir. Zira her biri, ontolojik bağlamda farklı varlık kategorilerini temsil etmektedir. Var oluşları, varlıklarını devam ettirme tarzları, duygu ve düşünsel yetenekleri ve dini anlamda sorumluluk ve değerleri dolayısıyla çeşitlilik arz etmektedirler. İşte bunun bir sonucu olarak, kök manası itibarıyla *saygı ve teslimiyeti* ifade eden *secde* kelimesi, bitkilerde, insanlar arası ilişkilerde, yahut ibadetlerde farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Nitekim etimolojisini incelerken de gördüğümüz gibi, kelime, bu farklı anlamlarıyla ön plana çıkmaktadır. Benzer mana farklılıkları, Esed'in çeviri de kullandığı *prostrate* kelimesinde de bulunmaktadır. Ancak iki kelimenin, her iki dilde kazandıkları mana içerikleri arasında göz ardı edilemeyecek bir farklılık olduğu da görülmektedir.

Esed mealinde, kelimenin Kur'an'da ortaya koyduğu mana farklılıklarını göz önünde bulundurmıştır. Mesela 3/Al-i İmran, 43. ayetine verdiği mealde, bir mana karşılığında sebebiyet vermemek için, *secde* kelimesi ile namazdaki secdenin kastedildiğini belirtmek üzere, çevirisine *in worship (namazda)* sözcüklerini ilave etme gereğini duymuştur. "...and prostrate thyself in worship..."⁴⁸ Aynı hassasiyetin bir gereği olarak, 22/Hacc, 77. ayetinin mealinde de bu ilavenin yapılması gerekirdi. Çünkü burada da namazdaki *secde* kastedilmektedir. Ne var ki bunu göremiyoruz. "...bow down and prostrate yourselves..."⁴⁹

Secde kelimesi, Bakara ve Nisa surelerinde *sücceden* kalıbında geçmektedir. Konu Yahudiler ve Allah'ın onlara bahsettiği nimetlerle ilgilidir. Bakara suresinde geçen ayet şu mealindedir: "*Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyeğin, kapısından secde ederek girin...*"⁵⁰ Ayette geçen *secde* kelimesinin ibadetle alakalı olmadığı ve bir şekil saygıyı ifade ettiği açıktır. Nitekim Râzî bu yönde gelen bir rivayeti kabul etmemekte ve ayette geçen *sücceden* kelimesini zahiri yaygın anlamda almanın mümkün olmadığı, 'tevazu ile boyun eğme'nin en uygun mana olduğunu belirtmektedir.⁵¹ İbn Kesir'e göre ise bu kelime ile kastedilen, Allah'ın İsrailoğullarına bahsettiği destek ve zaferler sebebiyle ona karşı ifa etmek zorunda oldukları

şüktürdür.⁵² Beydâvî de kelimeyi, 'itaat etme, huşu ve teslimiyet içerisinde olma' yahut ta İbn Kesir gibi 'Allah'a şükretme' manalarında yorumlamaktadır.⁵³ Esed'in bu ayetlerin mealinde, konunun getirdiği farklılığı göz önünde bulundurarak, isabetli bir çeviri yaptığı görülmektedir. Çünkü o, kelimenin geçtiği diğer yerlerde yaptığı gibi burada *prostrate* kelimesini kullanmamış, farklı kelimelerle çeviriyi gerçekleştirme gereğini duymuştur. 2/Bakara, 58. ayetinin mealini şu şekilde vermektedir: "...but enter the gate humbly..."⁵⁴ Aynı içerikteki 4/Nisa, 154. ayetini de bu şekilde çevirmektedir.⁵⁵ Çeviride geçen *humbly* kelimesi, 'mütevazı ve itaatkar olma' anlamlarına gelmektedir.⁵⁶ Dolayısıyla "...saygılı ve mütevazı bir şekilde kapıdan girin..." manasında ayeti İngilizce'ye çevirdiğini söyleyebiliriz.

Secde kelimesi, belirttiğimiz şekilde, insanların haricinde tabiattaki bitki ve diğer varlıklarla ilgili olarak da kullanılmaktadır. Nitekim 13/Ra'd, 15 ve 16/Nahl, 48. ayetlerini kelimenin bu bağlamda kullanılmasına örnek olarak verebiliriz. Ra'd suresinde geçen ayette, gök ve yerdekilerin ve gölgelerinin *secde* ettiklerinden söz edilmektedir. "*Göklerde ve yerde bulunanların onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler*". Beydâvî'ye göre ayette geçen *secde* kelimesi ile, isteyerek veya istemeyerek Allah'ın emirlerine tabi olmaları kastedilmektedir. Gölgelerin ilâhî emirlere uymaları da, uzanma, kısalma ve dik duruma gelmeleri şeklinde gerçekleşmektedir.⁵⁷ Râzî de *secde* kelimesinin *tevazu gösterme ve boyun eğmek* anlamına geldiği, bu manada göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah'a *secde* ettiğini belirttiğinden sonra, gölgenin *secde* etmesini, güneşin hareket etmesine bağlı olarak bir taraftan diğer tarafa yönelmesi ve uzaması şeklinde tefsir etmektedir.⁵⁸ Bu tefsirlerden de anlaşılacağı üzere, ayette geçen *secde* kelimesi ile kastedilen, bitki ve hayvan, tabiattaki bütün canlıların, kozmik düzen ve biyolojik hayatla ilgili konulmuş ilâhî ve tabii kanunlara uymalarıdır. Esed'in bu ayet meallerinde de *prostrate* kelimesini kullandığı görülmektedir.⁵⁹ Ancak

⁵² İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, İstanbul 1984, I, 139-140.

⁵³ el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, Beyrut 1408/1988, I, 64.

⁵⁴ Asad, 12.

⁵⁵ a.e., 134.

⁵⁶ *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary*, 586.

⁵⁷ el-Beydâvî, I, 504.

⁵⁸ er-Râzî, XIX, 24, 25.

⁵⁹ *Secde* kelimesinin geçtiği aynı bağlamdaki şu ayet çevirilerinde de *prostrate* kelimesi kullanılmaktadır: 13/Ra'd, 15, Asad, 361; 22/Hacc 18, Asad, 507; 55/Rahman, 6, Asad, 824.

⁴⁸ Asad, 73.

⁴⁹ Asad, 517.

⁵⁰ 2/Bakara, 58.

⁵¹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut 1411/1990, III, 83. Benzer izah için ayrıca bk. el-İsfehâni, 224.

çeviri, sadece bu kelimenin kullanılması ile yapılsa idi, yeterli ve açıklayıcı olmazdı. Çünkü *secde* kelimesi burada, evrendeki tabii fenomenlerin ilâhî irade ve Buyruklara boyun eğmeleri manasında kullanılmaktadır. Nitekim Esed de, bu durumu göz önünde bulundurarak dipnotlarda bu hususa işaret etmektedir.⁶⁰

Muhammed Esed'in *el-vücuḥ* kelimeleri çeviri tarzına dair metodunu anlayabilmek için, *yevm* kelimesine de bir göz atmamızın faydalı olacağını düşünüyoruz. O, bu kelimenin geçtiği 41/Fussilet, 9 ayetini şu şekilde tercüme etmektedir.

قُلْ اِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْاَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ

"Would you indeed deny Him who has created the earth in two aeons? Burada geçen *yevm* kelimesi, Kur'an'da bir çok defalar geçmektedir. Lügatlerde bu kelime, *güneşin doğmasından batmasına kadar geçen vakit, bir lahza, mutlak vakit*⁶¹, anlamlarında kullanılmaktadır. Kur'an'da bu kelime değişik bağlam ve konularla ilgili olarak kullanılmaktadır.⁶² Esed'in Fussilet suresi, 9. ayetinde geçen *يوم* kelime sini 24 saatlik süreyi ifade eden *day* kelimesi ile değil de, *aeon* kelimesiyle tercüme etmektedir. Bu kelime ise, *çok uzun süre* anlamına gelmektedir. Mütercim bu kelimeyi seçmesinin sebebini izah etmekte ve burada geçen *iki günle*, evrenin yarattığı *altı uzun dönemden* dünyanın yaratıldığı *iki uzun döneme* işaret edildiğini belirtmektedir.⁶³ Nitekim İbn Aşur da bu konuda 7/'Arâf 54'de geçen *yevm (gün)* kelimesi ile, insanlar arasında bilinen manada günün kastedilmesinin mümkün olmadığı, zira ancak yer ve göklerin tamamlanmasından sonra bunun gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁶⁴ *Yevm* kelimesi 55/Rahman, 29'da Allah'ın varlığa ve evrene karşı olan muamelesi çerçevesinde de geçmektedir. Ancak burada mütercimin, her hangi bir açıklamaya gitmeksizin kelimeyi *bildiğimiz gün* manasında tercüme ettiği görülmektedir. *كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ (and) every day He manifests Himself in yet another (wondrous) way / (ve) O, her gün kendini bambaşka (şaşkınlık verici) bir yolla ifade eder.* Oysa kelimenin burada lügat manalarından biri olan *lahza, an* anlamında kullanıldığı açıktır. Nitekim, kelimeyi tefsir etme gereği duyan müfessirlerin ayette geçen *yevm* kelimesini *her vakit/her an* şeklinde yorumladıkları görülmektedir.⁶⁵

60 Asad, 361.

61 el-İsfehâni, 553; İbn Manzur, III, 466.

62 Mukatıl b. Süleyman, *el-Vucûḥ ve'n-Nezâir*, İstanbul 1993, 160-161.

63 Asad, 731, ilgili dipnot, 7

64 İbn Aşur, VIII, 162.

65 ez-Zamahşeri, *el-Keşşâf*, Beyrut ts., IV, 46; el-Beydâvi, II,

Kur'an'da yer alan anahtar kavramlardan biri de, *din* kavramıdır. Bu kelime *belirlilik takası* veya yalnız bir şekilde Kur'an'da 90 yerde geçmektedir. Esed'in bu kelimeye, içerisinde yer aldığı bağlama göre değişik manaları verdiği görülmektedir. Bu manaları şu şekilde sıralayabiliriz: *Judgment(hesap)*⁶⁶, *the purest faith (saf inanç)*⁶⁷, *worship (kulluk)*⁶⁸, *faith(din)*⁶⁹, *religion(din)*⁷⁰, *law(yasa)*⁷¹, *obedience (itaat)*⁷², *moral law(ahlâkî değerler)*.⁷³

Esed'in *el-vucûḥ* kelimeler konusundaki yaklaşımını bir iki cümleyle özetlemek gerekirse şunları söylemek mümkündür: Yukarıda incelediğimiz *secde, yevm, din* ve benzeri kelimelerden her biri, Kur'an semantiğinde farklı yer ve bağlamalarda ifade ettikleri değişik anlamlar, bazı istisnalar dışında başarılı bir şekilde çevrilmiştir.

IV-Tarihî/yerel olay ve olguların çeviri tarzı

Kur'an-ı Kerim, miladi yedinci asırda, sınırlı bir insan topluluğunun yaşadığı Arabistan yarımadasında nazil olan son ilâhî kelâmdır. Söz konusu kitabın bizatihi kendisi, Hz. Muhammed'in bütün insanlığa gönderilen son peygamber olduğunu vurgulamakta, böylece ileriye dönük kapsayıcı bir perspektif ortaya koymaktadır. Ayrıca bu ilâhî kelimeler, Hz. Adem'den son Peygamber'e kadar binlerce yıl süren insanlık tarihinden peygamberler şahsında çeşitli tabloları bizlere sunmaktadır. Böylece bütün zaman ve mekânlarda yaşayan insanların maruz kalabileceği ahlâkî ve toplumsal düşünelere dikkat çekilmekte, ferdi ve sosyal hayatında pratiğe aktarması gereken ilâhî ve manevi değerler insana hatırlatılmaktadır. Bu da bizi şu sonuca götürmektedir; Kur'an, hem geçmiş ümmetlere, hem de insanlığın bundan sonra yaşayacağı geleceğe yönelik çift yönlü bir bakış açısı ortaya koymaktadır.⁷⁴

Bununla beraber, Kur'an'ın diğer bir özelliği

453; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Beyrut 1419/1999, VI, 178; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1414/1994, XV, 169; Yazır, VII, 4679.

66 1/Fatiha, 4; Asad, 2.

67 2/Bakara, 132, Asad, 27.

68 2/Bakara, Asad, 41.

69 2/Bakara, 256, Asad, 57, ilgili dipnot, 249. 30/Rum, 32, Asad, 621.

70 2/Bakara, 72, Asad, 252.

71 9/Tevbe, 36, Asad, 264.

72 16/Nahl, 52, Asad, 402.

73 42/Sûra, 21, Asad, 743. *Şeytan* kelimesini de bu açıdan incelemek mümkündür. Bk. 2/Bakara, 14, Asad, 5, dipnot, 10; 2/Bakara, 256, Asad, 58, dipnot, 250; 4/Nisa, 76, Asad, 118, dipnot, 90; 14/İbrahim, 22, Asad, 375.

74 İbrahim H. Karslı, *Kur'an Tefsirinde Sosyo-Kültürel Çevrenin Rolü ve Bu Bağlamda Türkiye Örneğinde Kadın*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2000, 84.

olarak şunu da belirtmemiz gerekmektedir: Bütün sosyal, politik, dini düşünce ve hareketler içerisinde doğdukları toplumun dilini konuştukları gibi, son ilahi kelâm Kur'an da ilk muhatapları olan Arapların dili Arapça'yı kullanmıştır. Diğer diller gibi Arapça'da, bu dili konuşan insanların hayat felsefesi, yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, örf ve adetleri, kusacası ait olduğu kültür dünyasının maddî ve manevî değerlerinin kodlandığı ses ve göstergelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla toplumun kültürüyle etle kemik misâli içi içe olan dil sebebiyle Kur'an da, o günkü Arapların sosyal ve kültürel dünyalarının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Kur'an'ı ele aldığı inanç ve itikat konuları, değerlendirmeye tabi tuttuğu örf, adet ve sosyal meseleler açısından incelediğimizde, onun nazil olduğu dönemlerde yaşayan Arapların sosyo-kültürel çevresiyle iç içe olduğu açıkça görülmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, özeldir Hz. Peygamberin çağdaşlarına yönelik bir hitap özelliği gösterdiğinden, Kur'an ayetlerinin gerçek anlamlarını ait oldukları tarihsel bağlamda aramak gerekmektedir. Çünkü nasıl ki evrendeki olgular kendi bütünlüklerini devam ettirdikleri ölçüde anlamlı kalmayı sürdürürlerse, Kur'an'ın anlaşılmasında da bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir. Bu sebeple çeviri işleminde kelimelerin sadece sözlük anlamlarını bilmek yeterli olmamaktadır. Çevrilecek metnin dilini bilmek gerektiği gibi, o dili konuşan uygarlığı tanımak, yani bu dili anlatım aracı olarak kullanan halkın yaşamını, kültürünü de bilmek icap etmektedir.⁷⁵ Bu bakımdan Kur'an'ın çeviri ve tefsiri çalışmalarında nazil olduğu dönemin sosyal ve kültürel şartlarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Aksine bir durum, metnin manasının yanlış anlaşılmasına ve tahrifine yol açacaktır. Nitekim önemine binaen Özsoy bu konuyu şu şekilde dile getirmektedir: "O halde Kur'an'ı anlayabilmek için, onun metnini aşarak arkasındaki bağlama ulaşmak ve bu suretle onu yeniden söz ortamına taşımak zorundayız. Kur'an'ı yeniden söz ortamına taşımamızın ilk adımı da, yalnızca sıkıştığımızda (çelişki, bütünsüzlük vb. durumlarda) değil- Kur'an'ın her bir pasajını ait olduğu tarihin içinde okumaya çalışmaktır. Böyle yapmadığımız takdirde yapacağımız iş tesadüfi durumlarda 'çeviri' olma niteliğine ulaşsa bile, büyük bölümü itibarıyla yeni bir 'metin inşası'ndan başka bir şey olmayacaktır."⁷⁶

Eserini incelemekte olduğumuz Esed'in ise, bu konuda farklı bir yaklaşım içerisinde olduğu

⁷⁵ Bedrettin Cömert, "Kuramsal Açısından Çeviri Sorunu", *Türk Dili*, 322 (1/7/1978), 19.

⁷⁶ Ömer Özsoy, "Çeviri Kuramı Açısından Kur'an Çevirisini Sorunu", *2. Kur'an Sempozyumu*, Ankara 1996, 265-

görülmektedir. O görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir: "Kur'an'ın hiç bir parçası salt tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmamalıdır. Diğer bir ifadeyle, Kur'an'ın gerek Hz. Peygamber zamanındaki, gerekse daha önceki tarihsel şartlara ve olaylara yaptığı bütün göndermeler yalnız başlarına ele alınmamalı, beşerî durumun bir açıklaması olarak değerlendirilmelidir."⁷⁷ Nitekim müellifin 24/Nûr, 58. ayete verdiği mealin bu açıdan önemli bir örnek oluşturduğunu düşünüyoruz. Ayetin bizi burada ilgilendiren kısmı *ار ما ملكت ايمانكم* ifadeleridir. Mütercim ayetin bu kısmını *those whom you rightfully possess (=meşru şekilde sahip olduğunuz kimseler)* şeklinde çeviri etmektedir. Oysa bu ifadeler zahiri olarak çeviri edilseydi *whom your right hands possess (=sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler)* şeklinde çevrilmesi gerekirdi. Mütercim bu ifadenin esas itibarıyla *erkek ve dişi kölelere* işaret ettiğini kabul etmektedir. Ancak Kur'an'ın köleliği zaman içinde ortadan kaldırılması gereken tarihi bir vakıa olarak gördüğünü ileri sürerek, ifadeyi, kişinin hukuken sorumlu olduğu yakınları ve kadın erkek hizmetçileri de kapsayacak şekilde genel bir ifadeyle çeviri etmenin daha makul olduğunu belirtmektedir.⁷⁸

Fakat kelimenin tefsir literatüründe ele alınışına baktığımızda şunu görüyoruz: İsfahânî, m-l-k kökünden gelen kelimeler hakkında genişçe bilgi verdikten sonra, *el-milke* kelimesinin 'köleyle sahip olmak'⁷⁹ anlamına geldiği, Kur'an'da da bunun 'yemin' kelimesi ile ifade edildiğini belirtmektedir.⁸⁰ Kurtubî ise, 4/Nisa 3. ayetinde geçen aynı ifadeye *cariye* anlamını verdikten sonra, Kur'an'da geçen *el-milk* kelimesinin *el-yemin* kelimesine isnat edilmesini değerlendirmektedir. Şöyle ki, *el-yemin* kelimesi *övme(el-medh)* ile ilgili bir nitelemedir. Aynı zamanda *iyiliklere* (el-mehasin) özgü bir manayı da ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, 'sağ elinin verdiği sol eli duymaz' ifadesini kullanmıştır.⁸¹ Söz konusu deyimsel ifadeye Beydâvî⁸² ve İbn Kesir'in de⁸³ *cariye* anlamını verdikleri görülmektedir.

⁷⁷ Asad, vii.

⁷⁸ Asad, 545, ilgili dipnot, 78. Aynı tabirin benzer çevirisi için ayrıca bk. 4/Nisa 24, Asad, 106, ilgili dipnot, 26; 23/Mü'minûn 6, Asad, 519, ilgili dipnot, 3.

⁷⁹ Ayrıca bk. İbn Kuteybe, *Tefsiru Garibi'l-Kur'an*, Beyrut 1398/1978, 123.

⁸⁰ el-İsfahânî, 473.

⁸¹ el-Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire 1409/1989, II, 1685. Hadis için bk. Buhârî, Ezan, 36; Hudud, 19.

⁸² Bk. 4/Nisa, 3, I, 200; 4/Nisa, 24, I, 209; 23/Mü'minûn, 6, II, 99.

⁸³ Bk. 4/Nisa, 3, II, 184, 4/Nisa, 24, II, 223; 4/Nisa, 25, II, 227; 23/Mü'minûn, 6, V, 457.

Ayrıca elimizdeki mevcut Türkçe ve İngilizce meallerde de Esed'in çevirisine benzer bir çeviriye rastlamadığımızı burada belirtmeliyiz.⁸⁴

Yine Bakara suresi 221. ayetinde geçen "امة" kelimesinin çevirisini de "ما ملكت ايمنكم" ifadesinin çevirisiyle beraber düşünebiliriz. Çünkü her iki ifade de Arapça'da yaygın olarak *cariye* anlamında kullanılmakta, ancak Esed tarafından farklı manalarda çevrilmektedirler. "...for any believing bondwomen [of God] is certainly better than a woman who ascribes divinity to aught beside God..." Esed'e göre ayette geçen *emeh* terimi esas itibarıyla *cariye* anlamına gelmekle beraber, bu kelimeye ister hür isterse köle olsun "Allah'a bağlı kadın" manasını verenler de vardır. Çünkü bütün insanlar aynı zamanda Allah'ın kullarıdır. İşte Esed, oldukça enteresan bulduğu bu görüşten dolayı, ayete yukarıdaki manayı vermiştir.⁸⁵ Görebildiğimiz kadarıyla iki müfessir hariç⁸⁶ söz konusu ayette geçen *emeh* kelimesi, tefsir kaynaklarımızda *cariye* anlamında kullanılmaktadır.⁸⁷ Yine iki tanesi hariç⁸⁸ elimizde bulunan meallerde de *cariye* anlamının verildiği görülmektedir.⁸⁹

⁸⁴ 4/Nisa, 3, Yazır, 76, Yazır bu ayetin tefsirinde söz konusu tabirin daha çok köle ve cariye anlamında kullanıldığı, bu ayette "kadınlar" söz konusu olduğu için ibarenin cariyeler anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, b.y., ts., II, 1326. 4/Nisa, 25, Yazır, 81; 23/Mü'minun, 6, Yazır, 341; 4/Nisa, 3, Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hâkîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul 1984, 118; 4/Nisa, 24, Çantay, 123; 4/Nisa, 25, Çantay, 124; 23/Mü'minun, 6, Çantay, 616. 4/Nisa, 3, Ateş, 76; 4/Nisa, 24, Ateş, 81; 4/Nisa, 25, Ateş, 81. 4/Nisa, 3, "...or (a captive) that your right hands possess." Abdullah Yusuf Ali, 184. Aynı müellif 4/Nisa 25. ayetinde de aynı tabiri lafzî olarak çeviri etmekte dipnotta ise bunun 'savaş yoluyla alınan cariyeler' anlamında olduğunu belirtmektedir. Abdullah Yusuf Ali, 192; 23/Mü'minun, 6, Abdullah Yusuf Ali, 844. 4/Nisa, 3, or any slave girls you may own, Dawood, 366; Nisa, 24, Dawood, 369, Nisa, 25, Dawood, 369.

⁸⁵ Asad, 48, ilgili dipnot, 208.

⁸⁶ Şu müfessirler söz konusu kelimeyi, 'ister köle isterse hür olsun mümin kadın' anlamına almaktadır. el-Keşşâf, I, 361; el-Beydâvî, I, 119.

⁸⁷ el-Kurtûbî, I, 982; İbn Kesir, I, 375-6; er-Râzî, VI, 52; Ebussuud, I, 267; el-Alûsî, II, 180;

⁸⁸ Ömer Rıza Doğrul, *Tanın Buyruğu*, 4.bs., İstanbul, 1980, 63. Pickthall, 25;

⁸⁹ Yazır, 34; Çantay, 59; Ateş, 34; Ali Özek v.dğr., *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali*, Medine 1412, 34; Ahmed Davudoğlu, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meali*, İstanbul 1988, 36; Koçyiğit, 34; Hüseyin Atay v.dğr., *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, Ankara 1988, 34; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerîm Meali*, İstanbul 1994, 45; Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul 1998, 34; Dawood, 355; Muhammed Hamidullah, Aziz Kur'an, trc. Abdülaziz Hatib, Mahmut Kanik, İstanbul 2000, 182; Abdullah Yusuf Ali, 89.

Yine bu konudaki diğer bir örneği de Ğaşiye suresi 17. ayetinde görüyoruz. افلا ينظرون الى الابل كيف خلقت "DO, THEN, they (who deny resurrection) never gaze at the clouds pregnant with water, (and observe) how they are created?" Burada görüldüğü gibi, mütercim kaynak metinde geçen *ibil* kelimesini, temel lügatlerde bulunan 'yağmur taşıyan bulutlar' manasında çevirmektedir. Çünkü bu mana, ayetin sibak siyak çerçevesine daha uygun düşmektedir. Ayrıca eğer bu sözcük develer şeklinde çeviri edilmiş olsaydı, bu durumda sadece Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Araplara hitap edilmiş olacak; dolayısıyla mana belirli bir çevre ve belirli bir zamanın insanları ile sınırlanmış olacaktı. Bu sebeple böyle bir mana dikkate alınmamalıdır. Çünkü Allah'ın yüceliği ile bağlantılı olarak kainatın olağanüstülüklerine yapılan atıflar, bütün zaman ve bütün toplumların insanlarına yöneliktir.⁹⁰

Kanaatimize göre bu tür bir yaklaşımı benimsemek, yani Kur'an'ın bahsettiği bütün konu ve eşyayı onun evrenselliği açısından değerlendirmek bizi sıkıntıya sokacaktır. Çünkü bu ilahi kelâm, her ne kadar bütün insanlığa yönelik olsa da, neticede Hz. Peygamber'in de bir mensubu olduğu Arap toplumuna hitap etmekte idi. Dolayısıyla mesajını kitlelere iletebilmek için de, onların içerisinde yaşadığı sosyal, kültürel ve tabii hayatın unsurlarını kullanmasından daha doğal bir şey olamazdı.

V-Modern bilimle ilgili konu ve kavramları çeviri tarzı

Batıda aydınlanma ve reform hareketleriyle başlayan süreçte müspet ve sosyal bilimler sahasında yeni disiplinler kuruldu ve gelişen zaman içerisinde bu alanlarda önemli ilerlemeler kaydedildi. Özellikle fen bilimlerinde kısa zamanda meydana gelen büyük gelişmeler, doğal olarak pratik hayata da yansımış ve sonuçta hem teorik hem de teknik boyutuyla bütün dünyada etkisini gösteren Batı medeniyeti vücuda gelmiştir. Çağdaş Kur'an bilgileri de Kur'an'ı anlama çalışmalarında duygu, düşünce ve günlük hayatlarının her sahasında tesirini gösteren bu medeniyetin kültürel ve entellektüel verilerinden istifade etme yoluna gitmişlerdir. Çünkü yaygın telakkiye göre, insanın bu sahalarda vardığı sonuçlar Kur'an'ın daha iyi anlaşılması ve ifade yerinde ise ondaki şifrelerin çözülmesine yardımcı olacaktı. Bu açıdan Esed'in çalışmasının da önemli bir örnek oluşturduğunu düşünüyoruz. Çünkü müellif çağdaş bir Kur'an bilgisini olmanın yanında, Batı'da doğup büyümüş ve mealini de İngilizce konuşan

⁹⁰ Asad, 949, ilgili dipnot, 5. Benzer bir yaklaşımla *ta'imû* fiilinin çevirisi için bk.5/Maide, 93, Asad, 162, ilgili dipnot, 108; *nâdiye* sözcüğü için bk. 96/Alak, 17, Asad, 965, dipnot, 9.

muhataplarına yönelik olarak hazırlamıştı. Dolayısıyla onun bu durumu, doğal olarak mealinde muhatap kitlenin kültürel donanımını göz önünde bulundurduğu ve onların zihin dünyasında karşılığı olan bir takım tasavvur ve kavramlara yer verdiği düşüncesini akla getirmektedir.

Nitekim konuyla ilgili olarak 40/Gafir 67. ayetinin mealini inceleyebiliriz. *هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ مِنْ عِلْقَةٍ مِنْ نُطْفَةٍ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ عِلْقَةٍ مِنْ نُطْفَةٍ مِنْ تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ عِلْقَةٍ مِنْ نُطْفَةٍ مِنْ تَرَابٍ* *It is He who creates you out of dust, and then out of a drop of sperm, and then out of a germ-cell;*⁹¹ Burada görüldüğü gibi, meal sahibi, ayette geçen *nutf* kelimesini *drop of sperm* (*sperm damlası*), *alaka* kelimesini de *germ-cell* (*yumurta hücresi*) olarak çevirmiştir. Bilindiği üzere çeviri de kullanılan bu kelimelerin ifade ettiği olgular, modern tıp ilminin ele aldığı konular arasında bulunmaktadır. Tefsirlere baktığımızda, geçmiş müfessirlerin ayette geçen *alaka* kelimesine, *katlaşmış kan* manasını verdikleri görülmektedir.⁹² Çağdaş Tunuslu müfessir İbn Aşur, bu kelimenin *kat kan parçası* manasına geldiğini, bununla beraber ifadenin Kur'an'ın ilmi mucizesine işaret ettiğini belirtmektedir. Çünkü anatomi ilmine göre, nutfenin dönüştüğü bu parçacık, anne rahmine damarla bitişmesi sebebiyle onun kanından emme gücüne sahip ve kendisine kan pompalanan bir organizmadır.⁹³ Yazır ise bu organizmanın daha farklı bir yönüne işaret ederek, kelimeye, "erkek nutfesinin kadın yumurtacığını telkîhinden sonra bir alekadan mütekevvin bir kan parçası" açıklamasını getirmektedir.⁹⁴ Mü'minûn suresi 5. ayetinde ise terimin diğer özelliklerini de göz önünde bulundurarak "rahime iliştirip telküh yapıtırarak tutturup pıhtı kan gibi bir tutuk haline tahviyl ettik" manasını vermektedir. Daha sonra da "aleka, esasen ulûk ve tealluk gibi ilişmek veya yapışıp tutmak manasından me'huz olarak ilişken, yapışkan şey demektir. Donuk pıhtı kana da itlak edilir. Müfessirler, umumiyyetle (demi camid) diye tefsir etmişler ise de asıl murad rahimde telkîhin vukuyule husule gelen alûktur" açıklamasını getirmektedir.⁹⁵ Bu açıklamalardan sonra sonuç olarak bu terimle ilgili şunları söyleyebiliriz: Uzun tarihi süreçte *alaka katlaşmış kan parçasığı* manasında anlaşılmıştır. Buna belki kök manası itibarıyla *ilişen, yapışan* anlamlarını da ilave edebiliriz. Modern zamanlara geldiğimizde ise, kelimeye erkek

üreme hücresi ile dişi üreme hücresinin birleşerek, *aşılanmış yumurta* manasının verildiğini görüyoruz. Şüphesiz günümüz yorumcusu söz konusu manaya, modern tıp ilminin bu konuyla alakalı olarak kaydettiği yeni gelişmeler sayesinde ulaşmıştır.

Bu başlık altında Kaf suresinde geçen şu ayetleri de örnek olarak verebiliriz: "(and so,) whenever the two demands (of his nature) come face to face, contending from the right and from the left," / "(Ve böylece,) ne zaman (tabiatında mevcut) iki eğilim, sağdan soldan çatışarak karşı karşıya gelseler."⁹⁶ Mütercim ayeti bu şekilde çevirmekte ve bunu da şu gerekçeye dayandırmaktadır: Önceki ayette geçen *nefs* sözcüğü, iç benlik-*innermost self*, onun fışıldaması da bilinç altı arzularının telkinleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu ayetlere göre insanın tabiatında, iki güç veya iki motivasyon bulunmaktadır. Yani bir tarafta modern psikolojinin libido olarak isimlendirdiği cinsel olan veya olmayan içgüdüsel dürtü ve arzular, diğer tarafta ise sezgisel ve düşünsel akıl yer almaktadır. Ayette geçen *ka'id* sözcüğü ise, her insanın içinde üstünlük kurmak için çabalayan bu iki gücün çatışan niteliklerini anlatmaktadır.⁹⁷ Mütercim Kaf 21. ayeti de bu ayette sözünü ettiği *iki güçle* bağlantılı olarak anlamakta; *sâik* kelimesine, insanı günaha sürükleyen dürtüler, *şehid* sözcüğüne ise vicdan karşılıklarını vermektedir.

Görüldüğü üzere Kâf suresinde geçen bu ayetler gurubu, insanın iç dünyasında gerçekleşen hayır-şer çatışması bağlamında ele alınmakta, manaları da buna göre verilmektedir. Ancak bu çatışma da, bizim genel olarak bildiğimiz şekilde, meleklerden hayra yönelik olarak gelen çağrılarla, şeytanın insanı doğru yoldan ayırma konusunda verdiği vesveselerin bir yansıması şeklinde gerçekleşmemektedir. Diğer bir anlatımla insanın iç dünyasında tezahür ettiği kabul edilen bu mücadele, klasik terminolojiyi oluşturan *melek-şeytan* terimleri kullanılarak anlatılmamaktadır. Aksine Freud'un, bireylerin etkinlikleri ve genelde uygarlıkların oluşmasını izah etmek için ileri sürdüğü teorinin kavramsal çerçevesini esas alınmaktadır. Çünkü bu teoriye göre, kişiyi eyleme sevk eden cinsel enerji *libido*, ruhun haz alma isteği *id* (içben), bu isteğin akli manipülasyonlarla örgütlenmesi *ben* (ego), bu manipülasyonların toplumsal düzeyde kabul edilebilirliği de *üstben* (süperego) olarak isimlendirilmektedir.⁹⁸ Kişilikte *id*, *ego* ve *süperego* sistemleri sürekli etkileşim halinde olup

⁹¹ Asad, 726.

⁹² İbn Kuteybe, *Tefsiru Garibi'l-Kur'an*, Beyrut 1398/1978, 296 (23/Mu'minûn, 14); el-İsfehâni, 343; ez-Zemahşeri, III, 5 (22/Hacc, 5); el-Beydavî, II, 83 (22/Hacc, 5); el-Kurtûbî, VI, 4538 (22/Hacc, 5)

⁹³ İbn Aşur, XVIII, 24.

⁹⁴ Yazır, V, 3382.

⁹⁵ Yazır, V, 3436.

⁹⁶ إِذْ يَتَلَقَى الْمُتَلَقِيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشَّمَالِ قَعِيدًا (Kaf, 17)

⁹⁷ Asad, 798, ilgili dipnot, 11.

⁹⁸ Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul 1992, 140.

davranışlar bunun sonucu meydana gelmektedir.⁹⁹ Şöyle ki süperego, id'den gelen içgüdüsel dürtüleri bastırmaya, egoyu gerçekçi amaçlar yerine töresel amaçlara yönleltmeye ve kusursuz olmaya çalışır. Böylece o, id ve egoya karşı çıkararak onları kendi istediği düzene yöneltme eğilimindedir.¹⁰⁰

Diğer taraftan, Esed'in bu ayetlere verdiği meal ve bu meallerle ilgili olarak açıklayıcı mahiyette düşmüş olduğu dipnotların da, tefsir geleneğimize tamamen ayrıldığı görülmektedir. Çünkü söz konusu ayetlerin bu şekilde anlaşılmasına klasik tefsir kaynaklarında da rastlamıyoruz. Bu kaynaklarda, ayette geçen *mutelekkayanı* ifadesi, insanın sağında ve solunda oturan ve onun amellerini tespit eden iki meleğ şeklinde anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Bu konuyla ilgili olarak 105/Fil, 3-4 ayetlerinin meallerini de vermek mümkündür. *وارسل عليهم طيرا اهابيل* Thus, He let loose upon them great swarms of flying creatures. / *Üzerlerine kalabalık sürüler halinde uçan varlıklar saldı.* *ترميمهم بحجارة من سجيل* Which smote them with stone-hard blows of chastisement pre-ordained¹⁰² / *Onlara önceden tespit edilmiş taş gibi sert azap darbeleri vurdular.* Görüldüğü gibi, Esed esas metinde geçen *tayr* kelimesini çeviride *flying creatures* (uçan varlıklar) şeklinde çevirmiştir. Çünkü lügat açısından kelime, kuş veya böcek cinsinden herhangi bir *uçan varlığı* ifade etmektedir. Mütercimim kelimenin, Kur'an'da ve Arap dilinde yaygın olarak kullanıldığı mana olan kuş manasını bırakıp böyle bir anlama yönelmesinde, tarihi rivayetlere yaklaşımı şüphesiz ki belirleyici olmuştur. Çünkü o, bir taraftan Fil ashabinın etkisiz hale getirilmesine dair klasik yaygın anlayışın, -kuşların Fil ordusuna taş fırlatmalar ve böylece onları imha etmeleri- hayal mahsulü rivayetlere dayandığını ileri sürmektedir. Diğer taraftan ise, pek de kabul görmeyen rivayetleri -Fil ordusunun çiçek veya tiftis hastalığına maruz bırakılmasına dair - esas olarak ayetin zahiri manasını anlama yoluna gitmektedir. Şöyle ki ayette geçen *tayr* kelimesi, bu salgın hastalığın mikroplarını taşıyan sinek veya böcekler olabilir.¹⁰³

⁹⁹ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, 11.bs., İstanbul 1994, 294.

¹⁰⁰ Engin Geçtan, *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, 3.bs., Ankara 1984, 41.

¹⁰¹ ez-Zemahşeri, IV, 6; er-Râzi, XXVIII, 140; el-Beydâvi, II, 422; İbn Kesir, V, 376; el-Kurtûbi, IX, 6408.

¹⁰² Asad, 976.

¹⁰³ Asad, 976. Yazır, söz konusu rivayetlerin münkatı' ve mevkuf haber özelliği gösterdikleri, rivayet yönünden zayıf oldukları gibi dirayet yönünden de garib olduklarını belirtmektedir. Yazır, IX, 6125. Esed'in, Kur'an'da geçen mucizevi anlatımlara verdiği anlamları da bu çerçevede

Bu başlık altında verdiğimiz örnekleri şu şekilde toparlamamız mümkün gözükmektedir: Müellifin Kur'an'ın bütünlüğü, onun tüm insanlığa gönderildiği, içerdiği kelimelerin Arapça'daki diğer kullanımları vb. ilkelerden hareketle, ayetlere klasik tefsirlerde pek de karşılaşmadığımız manalar vermektedir. Şüphesiz ki, böyle bir metodun takip edilmesinde, Kur'an'ın, ilk muhatapları ile sonraki muhatapları arasında nerede durduğu konusundaki mülahazalar da belirleyici olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ilk muhataplara hitap ederken sonraki insanlar ne kadar göz önünde bulundurduğu veya "tarihsel bağlam"la "evrensel bağlam" arasında nerede yer aldığı konusundaki kanaatimiz, ayetlere verdiğimiz manaların niteliğini belirtmektedir. Esed'in, bazen ayetin nazil olduğu dönemdeki sosyal ve kültürel realitenin göz ardı edilerek, bazen de ayet ve Kur'anî bütünlüğe ait bağlamın nazarı itibara alınmayarak, modern bilimin temin ettiği veriler çerçevesinde ayetlere meal vermesinin tartışmaya açık bir konu olduğunu düşünüyoruz.

VI-Kur'an'daki edebi sanatları çeviri tarzı

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sıfatları, kaza-kader, kulun fiilleri ve zahiri anlamda alındığında aklın tasavvurlarıyla çelişen ayetler bulunmaktadır. Bu ayetler, Müslümanlar arasında özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra şiddetli ihtilafı sebepl olmuş, zamanla da bunlar bahsettiğimiz Kur'anî nassların anlaşılması konusunda çeşitli mezhep ve fırkaların şekillenmesine zemin hazırlamıştır. İşte tarihte bu durum, mecazla ilgili konuların ele alınmasının temel sebebini oluşturmuştur.¹⁰⁴ Tefsir tarihine baktığımızda mecaz-hakikat ikilemi açısından şunu söylemek mümkündür: Taberî gibi kimi yorumcular, ayetleri mecazi manaya hamletme konusunda ihtiyatlı davranırken¹⁰⁵, Zamahşeri ve benzerleri mecazi anlaşılabilir ayetlerin çerçevesini daha geniş tutma gereğini duymuşlardır.¹⁰⁶ Şüphesiz ki burada yorumcu veya mütercimim içerisinde yaşadığı kültürel şartların, kendisi üzerinde etkili olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, mezhebi bazı mütalâalar ve hakim telakkiler, Kur'an'ın zahiri anlamıyla çatıştığı durumlarda ifadeyi mecaza ham-

değerlendirmek mümkündür. Çünkü o, bu anlatımları, kozmik düzene ters düşecek mahiyette değil, rasyonelleştirmeye giderek doğal kanunlar çerçevesinde anlamaktadır. Bu konuda örnekler için bk. Suat Yıldırım, "M: Esed'in 'Kur'an Mesajı'", *Zaman*, (3/72002), 12.

¹⁰⁴ Muhammed Sâlih es-Samerrâi, *el-Mecâz fi'l-Belâğati'l-Arabîyye*, Hama ts., 24.

¹⁰⁵ Abdülazîm İbrahim el-Mat'anî, *el-Mecâz fi'l-Lugât ve fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, b.y. ts., 436.

¹⁰⁶ el-Mat'anî, 478.

letme sonucunu doğurabilmektedir.

Belağat ilimlerinden beyan ilmi, manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten ve belirli ilkeleri olan bir ilimdir. Bu ilim çerçevesinde incelenen konular, hakikat, mecaz, teşbih, istiare ve kinaye gibi edebi sanatlardır. Bunların *mecazi* ve *hakiki* manalara delaleti farklı boyutlarda gerçekleşmektedir. Modern dilbiliminde genel olarak bu konu *aktarmalar* başlığı altında incelenmektedir. Buna göre, bir ses bileşiminin başlangıçta yansıttığı ilk ve asıl kavrama *temel anlam* denmektedir. Ancak sözcükler kullanıldıkça, onların gösterilenlerinin, yansıttıkları kavramların başka nesnelere benzerlik, yakınlık ya da ilişkilerine dayanılarak aktarmalara başvurulmakta, bunlar yavaş yavaş çok anlamlı duruma gelmekte, yani *yan anlamlar* kazanmaktadır.¹⁰⁷ Aktarmalarda sözcüğün dile getirdiği kavramla, onun göstereniyle bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla bir ilişki kurarak sözcüğü o kavrama aktarma söz konusudur. Bunun en yaygın olanı benzetmeye dayalı olarak gerçekleşen *deyim aktarmalarıdır*. Bu insanla ilgili öğelerin doğaya uygulanması şeklinde olabileceği gibi, tersi de olabilmektedir. Her dilde deyimler, somutlaştırmaya büyük ölçüde başvuran anlatım biçimlerini oluşturmaktadır. Sözcüklerin çeşitli aktarmalarla yeni yan anlamlar kazanmaları başlıca dört şekilde olmaktadır: a-Somuta yeni somut anlam eklenmesi, b-Somuta yeni soyut anlam eklenmesi, c-Soyuta yeni soyut anlam eklenmesi, d-Soyuta yeni soyut anlam eklenmesi.¹⁰⁸

Bizim bu makalemizin konusunu teşkil eden Esed'in meal tarzına gelince, Kur'anî nasları mecazi anlama yönünde onun önemli bir farklılık ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim eserinin girişinde de bu çalışmanın, Avrupa dillerinde Kur'an'ın deyimsel ifade tarzını göz önünde bulundurma istikametinde atılmış önemli bir adım, belki de bu sahada gerçekleştirilen ilk teşebbüs olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹ Şimdi çalışmamızın bu aşamasında konuya nasıl yaklaştığımızı örneklerle ortaya koymaya çalışalım.

Örnek 1: 9/Tevbe, 61

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ

AND AMONG those [enemies of truth] there are such as malign the Prophet by saying, "He is all ear."¹¹⁰ / "(HAKKIN düşmanları) arasında "O her söze kulak veriyor" diyerek Peygamber'i yerip kına-

¹⁰⁷Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara 1995, 504.

¹⁰⁸Aksan, 507.

¹⁰⁹Asad, v.

¹¹⁰"...He is only a hearer..." Pickthall, 133; "...He is (all) ear..." Abdullah Yusuf Ali, 456, 'O her söyleneni dinler bir kulak' diyorlar, Yazır, 195.

yanlar var." Burada *uzun* kelimesi ile Hz. Peygamberin *zatı* kastedilmektedir. Aynı zamanda bu, Arapların kullandığı deyimsel bir ifadeye işaret etmektedir. Nitekim Esed de bu durumu göz önünde bulundurarak ayeti tefsiri bir mahiyette çevirmiştir.¹¹¹

Örnek 2: 71/Nuh, 27

إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا

for, behold, if Thou dost leave them, they will [always try to] lead astray those who worship Thee, and will give birth to nothing but wickedness and stubborn ingratitude.¹¹² / "Çünkü Sen onları bırakırsan, sana kulluk edenleri hep sapıtmaya çalışırlar ve yalnızca fesada ve inatla sürdürülen nankörlüğe sebep olurlar." Mütercim, lâfzi olarak bu ayeti anlamamızın mümkün olmadığı, çünkü hiç kimsenin zalimlerin soyundan gelenin mutlaka zalim olacağını söyleyemeyeceği, dolayısıyla söz konusu ifadelerin kişileri değil, nitelik ve davranışları gösteren bir mecaz olduğunu belirtmektedir.¹¹³

Örnek 3: 56/Vakıa, 34

وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ

"And [with them will be their] spouses, raised high."¹¹⁴ / "Ve yüceltilmiş eşlerli onlarla olacak!." Ayet lafzi olarak, *yükseltilmiş döşek* anlamına gelmektedir. Ancak görüldüğü gibi Esed ayeti farklı bir şekilde tercüme etmektedir. Bunun da, mecazi anlatımlardan mahalli zikredip orada bulunan nesnenin kastedilmesi ilkesine dayandığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Arapça'da döşek anlamına gelen *fıraş* sözcüğü, mecazi olarak *kadın* veya *koca* manasında kullanılmaktadır. Diğer taraftan bir sonraki ayette geçen "*onları (hunne) yenilenmiş bir hayatta tekrara var edeceği*" ifadeleri de bu meali desteklemektedir.¹¹⁵

¹¹¹Asad, 270. Benzer bir örneği 2/Bakara 177. ayetinde geçen *rakabe* kelimesinde de görüyoruz. Bk. Asad, 36, ilgili dipnot, 146.

¹¹²Ancak Pickthall ve Abdullah Yusuf Ali ve Dawood'un bu ayeti lâfzi manada çevirdikleri görülmektedir. *And will beget none save lewd ingrates.* Pickthall, 405; *And they will breed none but wicked ungrateful ones.* Abdullah Yusuf Ali, 1537; *and beget none but sinners and unbelievers.* Dawood, 22. ve *nankör facirden başka da doğurmuyorlar,* Yazır, 570; *sadece ahlâksız nankör (insanlar) doğuruyorlar.* Ateş, 57; *hem de kafirden facirden başkasını doğurmazlar* Davudoğlu, 572.

¹¹³Asad, 898.

¹¹⁴Şu meallerde aynı ayetin lafzi manada çevrildiği görülmektedir. *And on Thrones (of Dignity), raised high.* Abdullah Yusuf Ali; 1411; *And raised couches,* Pickthall, 374; *They shall recline on couches raised on high,* Dawood, 110; *yüksek köşkler,* Yazır, 534; ve *yükseltilmiş döşekler üstündedirler,* Ateş, 534; ve *(kadri) yükseltilmiş döşeklerdedirler,* Çantay, 999.

¹¹⁵Asad, 832, ilgili dipnot, 13.

Örnek 4: 26/Şu'ara, 84

واجعل لى لسان صدق فى الآخريين

"and grant me the power to convey the truth unto those who will come after me," / "Ve gerçeği benden sonrakilere ulaştırabilme gücü ver bana;" Ayetin lafzî manası, "bana diğerlerinin, yahut sonrakilerin arasında doğru bir dil ver," şeklindedir. Ancak mütercim ayette geçen ifadeye tefsiri bir açıklama getirmektedir.¹¹⁶ Dawood, Abdullah Yusuf Ali ve Pickthall'in bu ayeti mecazi manada çevirdikleri görülmektedir.¹¹⁷ O, bu ifadenin geçtiği diğer bir ayete de şu anlamı vermektedir: *وجعلنا لهم لساناً وصدقناهم صدقاً عظيماً and granted them a lofty power to convey the truth [unto others]. (Meryem, 50) Ve onlara doğru olanı [başkalanna] ulaştırmaları için üstün bir anlatım gücü bahsettik*¹¹⁸.

Örnek 5: 2/Bakara, 166.

اذ تبرأ الذين اتبعوا من الذين اتبعوا وراوا العذاب اذ تبرأ الذين اتبعوا من الذين اتبعوا وتقطعت بهم الأسباب [On that Day] it will come to pass that those who had been [falsely] adored shall disown their followers, and the latter shall see the suffering [that awaits them], with all their hopes cut to pieces." / "[O gün haksız yere] kutsananlar, kendilerine tabi olanları tanımazlıktan gelecekler ve onlara tabi olanlar, bütün ümitleri paramparça olmuş bir şekilde [kendilerini bekleyen] azabı çekeceklerdir." Esed, dipnotta yaptığı açıklamalarda ayette geçen *esbab* kelimesinin esas itibarıyla *bağlar* veya *bağlantılar* manasını, mecazî anlamda da her hangi bir amaca yönelik *araçları*, ele aldığımız ayette de kurtuluşa ulaşmanın *araçlarını* ifade ettiği için *ümitler* şeklinde çevirdiğini belirtmektedir.¹¹⁹

Verdiğimiz bu örneklerde, ayetlerin ilgili bölümlerinin lafzî olarak değil; mecazi manada anlaşıl-

maları gerektiği ileri sürülerek tefsiri mahiyette çevrilmeleri yoluna gidilmiştir. Bu tür çevirilere gidilirken, açıklamalı dipnotlarda bu durumu ifade etmek üzere genelde *metonymically, idiom, idiomatic, idiomatically, tropically* gibi İngilizce kavram ve nitelemelerin kullanıldığı görülmektedir. Klasik belağat teorisi açısından her hangi bir tasnife gitmedik. Ancak bu tür İngilizce tabirlerle değişik edebi sanatlarla atıfta bulunduğu açıktır.¹²⁰ Diğer taraftan bazen de müellifin ayetlerin ilgili bölümlerini lafzî olarak çevirdiği, ancak dipnotlarda bu ifadelerin mecazi olarak anlaşılması gerektiğini belirttiği görülmektedir. Bütün bu mecazi çeviri ve anlamalara giderken, Arap dilindeki kelimelerin zengin kullanım tarzlarından önemli ölçüde istifade etmiştir. Ancak o, kimi zaman temel Arapça lügatlerden hareketle bu kullanımın kaynağını belirtirken; kimi zaman da buna işaret etme gereğini duymamıştır. Sonuç olarak Esed'in çevirisi, Kur'anî ifadeleri mecazi olarak anlama konusunda dikkate değer bir farklılık ve orijinalite göstermektedir. Nitekim elimizdeki İngilizce ve Türkçe çevirilerle yapılan mukayeseler de bunu açıkça ortaya koymaktadır.

VII-Kavramların nüzul döneminde kazandıkları mana ile çevrilmesi

Dilin temel unsurlarından olan kelimeler, içerdikleri mana özellikleri itibarıyla bu dili konuşan milletin, geçmişi, yaşayışı dünya görüşü, inançları ve gelenekleri ile bire bir ilişki içerisinde. Bu bakımdan dil, bir yönüyle filolojik araştırmaların konusunu, diğer yandan o milletin tarih ve kültürünün araştırılacağı alanı oluşturmaktadır. Nitekim dilbiliminin bir alt şubesi olarak değerlendirilen toplumsal dilbilim de, bu konuyu araştırma sahası olarak kabul etmektedir. Bu çerçevede dilin toplumsal ve kültürel gelişmelerle olan ilişkisi incelenmeye ve varılan neticeler ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla geliştirilen iki yöntemden söz edildiği görülmektedir: *Eşzamanlılık* ve *artzamanlılık* yöntemleri. *Birincisinde*, kelimelerin belli bir zaman içindeki değerleri, kullanım özellikleri, başka öğelerle ilişkileri, toplumla ve toplumsal şartlarla olan ilişkileri araştırılır. İkincisi yani *artzamanlı* yöntemde ise, tarihsel gelişme ve köken sorunun aydınlatılması amaçlanmaktadır.¹²¹

¹¹⁶Asad, 566, ilgili dipnot, 39.

¹¹⁷Give me renown among posterity... Dawood, 204, and give unto me a good report in later generations. Pickthall, 255; Abdullah Yusuf Ali'nin ayette geçen deyimsel ifadenin lafzî karşılığını aynen alarak açıklamalı bir çeviriye gittiği görülmektedir. Grant me honourable mention on the tongue of truth among the latest (generations), Abdullah Yusuf Ali, 918; ve bana sonrakiler içinde bir lisan-ı sıdk tahsis eyle, Yazır, 370.

¹¹⁸Asad, 462, ilgili dipnot, 36.

¹¹⁹Asad, 34, ilgili dipnot, 134, Pickthall'in yaklaşık aynı manayı verdiği anlaşılmaktadır. "...and all their aims collapse with them." Pickthall, 19; Diğer bazı mütercimlerin ise kelimeyi hakiki manasında çevirdikleri görülmektedir: "...and the bonds which now unite them will break asunder..." Dawood, 349; "...And all relations between them would be cut off." Abdullah Yusuf Ali, 66. araların-daki bütün rabitalar didik didik bütün kopacaktır. Davudoğlu, 26; aralarında bağlar kopacaktır, Atay, 24; nihayet aralardaki bağlar kopup parçalanmıştır. Özek, 24.

¹²⁰Ayrıca bk. 2/Bakara, 2, 56, 111, 255; 4/Nisa, 49, 57, 84, 108; 5/Maide, 3, 90; 6/En'am, 36; 131; 7/A'raf, 2, 16, 17; 40; 8/Enfal, 48; 14/Yusuf, 31, 36, 100; 13/R'ad, 10, 11, 22; 14/İbrahim, 16, 22; 15/Hicr, 23, 99; 17/İsra, 13, 42, 71, 78; 39/Zümer, 75; 40/Gafir, 7; 41/Fussilet; 11; 46/Ahkâf, 21; 55/Rahman, 27; 56/Vak'a, 8, 9; 58/Mücadele, 11; 61/Saf, 6; 67/Mülk, 5, 13, 22; 68/Kalem, 13, 16, 45; 69/Hakka, 17; 71/Nuh, 11.

¹²¹Doğan Aksan, "Sözcükbilim", *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1980, I, 67.

İşte Kur'an çevirilerinde burada bahsettiğimiz anlam değişikliği sorununun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Aksi takdirde Kur'anî temel kavramlara sonraki dönemlerde kazandıkları manaların yüklenmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu durumun ise, söz konusu İlahî Kelâm'ın sahih anlamının tespit edilmesinin önünde önemli bir engel oluşturacağını izah etmeye bile gerek yoktur. Bu açıdan bakıldığında, Esed'in, söz konusu mana değişikliklerini göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Önce onun Kur'anî kavramların, nüzul sürecinde uğradıkları mana değişikliğini nasıl göz önünde bulundurduğunu bir örnekle göstermeye çalışalım. Bunu *zekat* teriminde görüyoruz.¹²²

Örnek 1: 41/Fussilet, 7

الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

"...those who do not spend in charity..." / "...karşılıksız harcamadan kaçınanlar..." Görüldüğü gibi, ayetin esas metninde *zekât* kelimesi geçmektedir. Bu kelime de ilk etapta İslam'ın sosyal adalete dönük temel bir ilkesini bizlere hatırlatmaktadır. Ancak Esed, kelimenin burada bu anlamda kullanılmadığını belirtmektedir. Çünkü Fussilet suresi, Mekki bir suredir. Teknik manada *zekât* emri ise Medine'de nazil olmuştur. Bu sebeple esas metinde geçen *zekât* kelimesi isteğe bağlı hayır, hasenatı ifade etmektedir. İşte bu, çeviride *charity* kelimesinin tercih edilmesinin arkasında yatan gerekçeyi oluşturmaktadır. Zira İngilizce'de bu kelime, *hayırseverlik, yardımseverlik, merhamet, sadaka* anlamlarına gelmektedir.¹²³ Aşağıda vereceğimiz şu örnekler ise, kelimelerin, Kur'an sonrası dönemlerde maruz kaldıkları mana değişiklikleri ile değil, nüzul sürecinde ifade ettikleri manalarla çevrilmesine örnek oluşturmaktadır.

Örnek 2: 68/Kalem, 35

انجعلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ

"Or should We, perchance, treat those who surrender themselves unto Us as [We would treat] those who remain lost in sin?" / "Yoksa, Bize teslim olanlara suçlular ile aynı şekilde mi davranalım?" Görüldüğü gibi bu ayette *müslimîn* kelimesi geçmektedir. Esed, bu kelimenin vahiy tarihinde ilk kullanıldığı yerin burası olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o, Kur'an'da geçen gerek *müslim* ve *islam* sözcüklerinin, gerekse *esleme* fiilinin, asli manalarına uygun olarak daima *teslimiyet* anlamında çevrilmesi gerek-

¹²²Benzer tarihi bir araştırma ile *feth* kelimesinin 'savaşta zafer kazanmak' değil, 'başarı elde etmek (good fortune)' anlamı için bk. 5/Maide, 52; Asad, 155, ilgili dipnot, 75.

¹²³Asad, 731, ilgili dipnot, 6, aynı çeviri için ayrıca bk. 2/Bakara, 43, Asad, 11, ilgili dipnot, 34.

tiğini belirtmektedir. Çünkü bu terimin Hz. Peygamber'in takipçileri manasındaki kullanımı, kesin olarak Kur'an sonrası bir gelişmeyi ortaya koymaktadır.¹²⁴

Örnek 3: 8/Enfal, 25

واتقوا فِتْنَةً

"And beware of that temptation to evil..." / "Ve kötülük yönünde baştan çıkarılmaya karşı uyanık olun ki..." Mütercim ayette geçen *fitne* kelimesinin, yoldan saptırma, imtihan, kişinin sınanıp denendiği bir musibet, fesat, çekişme, zulüm, baskı, birbirine düşme, kardeş kavgası gibi geniş yelpazede bir anlam içeriğine sahip olduğunu, bundan dolayı ayeti bu şekilde kapsayıcı bir tarzda çevirdiğini belirtmektedir.¹²⁵

Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü üzere müellif, Kur'anî temel kavramların, nüzul döneminde kazandıkları manaları çeviride esas alma bakımından özel bir gayret sarf etmiştir. Nitekim bu duruma, eseri akıcı ve güzel bir dille Türkçe'ye kazandıran mütercimler de işaret etmektedirler. Buna göre o, eserin öncelikle hitap ettiği Batılı okuyucu profilini de dikkate alarak İslami literatürde Arapça şekliyle kullanılan bir çok Arapça kavrama asli anlamlarını yansıtabilecek karşılıklar bulmuştur. Bunun da birinci sebebi, bu kavramların tarihsel süreç içinde kazandıkları arızî yüklemeleri eleyerek onların gerçek/öz anlamlarını ortaya çıkarmaktır.¹²⁶

Sonuç

1-Son dönemlerde, çeviri eleştirisinde vurgulanan hususlardan biri, sadece iki dilin termin ettiği veriler açısından bir değerlendirmeye gitmemizin bizleri doğru sonuca ulaştırmayacağı tespitidir. Çünkü bir çeviri çalışmasında belirleyici olan başka parametreler de bulunmaktadır. Bunlar da, çalışmada güdülen amaç, çevirmenin sosyal ve kültürel kimliği ve çevirinin hangi hedef kitleye yönelik olarak gerçekleştirildiği hususlarıdır. İşte sözü edilen bu hususlar, sonuçta elde edilecek çeviri ürünün şekillenmesinde belirleyici olan temel etmenlerden bazılarını oluşturmaktadır. Bu açıdan baktığımızda, Esed'in çalışmasının bir özgünlük ortaya koyduğu görülmektedir. Çünkü öncelikli olarak bu çeviri,

¹²⁴Asad, 885, ilgili dipnot, 17.

¹²⁵Asad, 242, ilgili dipnot, 25. Benzeri örnekler için bk. 12/Yusuf, 5 (*tevil*, bir şeyin iç yüzü, gerçek anlamı), Asad, 337, dipnot, 10; 16/Nahl, 90 (*münker*, akla aykırı olan şey), Asad, 409, dipnot, 109; 17/İsra, 2 (*vekil*, varlıkların kaderlerini belirleyen), Asad, 418, dipnot, 4; 17/İsra, 39 (*hikmet*, eğri ile doğruyu ayıran bilgi), Asad, 424, dipnot, 47; 17/İsra, 89 (*mesel*, bir konuyu örneklerle açıklama), Asad, 432, dipnot, 104.

¹²⁶Çeviri Önsözü, Muhammed Esad, *Kur'an Mesajı, Meal/Tefsir*, trc., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1996, XVI.

Batıda doğup büyüyen ve Yahudi kültürüne mensup, fakat sonradan müslüman olan bir mühtedi tarafından kaleme alınmıştır. Bu renkli kişiliği ve geçmişine ilave olarak, müellif, yeni dini seçmesinde şüphesiz çok önemli bir rolü olan Kur'an mesajının, Batı toplumlarında hak ettiği yeri elde etmesi amacıyla bu eseri kaleme aldığını belirtmektedir. Yani çeviri, inanılan yeni dinin mesajını farklı bir dünyaya götürme misyonunu hedeflemektedir. Ayrıca eser, çeviri dilinden de anlaşılacağı üzere, geneli itibarıyla İslam kültürüne mensup olmayan Batı toplumlarını hedef kitle olarak kabul etmektedir. Bu da, rasyonalist ve pozitivist paradigmalardan egemen olduğu bir dünyaya Kur'anî mesajın götürülmesinin amaçlandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, çevirinin bu tür özelliklere sahip Batı toplumlarına yönelik olması, bu toplumların genelde metafizik konulara yaklaşımı, özelden ise Kur'an'a karşı önyargılarının hesaba katılarak çevirinin yapılmasına yol açmıştır.

2-Müellif mealinde Kur'an'ın, ilk muhataplarıyla kendisi arasında oluşturduğu duygusal ve düşünsel iletişimi, İngilizce'de yeniden üretmek ve manada kapsayıcılığı esas almak suretiyle, hedef dilde de olabildiğince gerçekleştirmeye çalışmıştır. Burada manayı esas alan *taslağuna çeviri* ve *tümtümüne çeviri* yöntemlerinin, diğer eserlerde olduğu gibi Kur'an çevirilerinin de, daha anlaşılır bir hale gelmesi, üslup güzelliği ve açıklığı kazanmalarına yol açtığı muhakkaktır. Bu bakımdan çeviride, diğer milletlerin Kur'an'ın mesajıyla tanışmaları amaç olduğuna ve bu konuda *sözçüğüne çeviri* de amaç dilin anlaşılması önünde bir takım engeller oluşturduğuna göre, manayı esas alan çeviri yöntemlerinin daha fonksiyonel olduğunu söylemek mümkündür. Manayı esas alan bu yöntemlerden *tümtümüne çeviri* yöntemi, ayetin içerdiği mana inceliklerini yani delalet sahasını diğerine göre daha kapsayıcı bir şekilde yansıtmayı amaçladığından, Kur'an çevirilerinde bu yöntemin esas alınması daha gerçekçi gözükmektedir.

3-Esed, müteşabih ayetlerin çerçevesini gayb/metafizik varlık alanıyla sınırlandırmış, her hangi bir ayrıma gitmeksizin İlahî sıfatlar, cennet-cehennem tasvirleri vb. olguların zahiri değil sembolik/mecazi anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle Allah (c.c)'in sıfatlarının çevirisinde, bu konuda yanlış anlamalara yol açacak şekilde zahiri anlamla çeviriyi yapmak yerine, ilgili ifadelerin Arap dilindeki kullanımlarından hareketle tevile gidilmelidir. Şayet zahiri anlamda alınacaksa en azından dipnotlarda söz konusu açıklayıcı bilgilere yer verilmelidir. Cennet ve cehennemle ilgili tasvirlerin çevirisine gelince, Arap diline ait kullanımlardan delil getirilmediği müddetçe, zahiri anlam esas alınarak çeviri gerçekleştirilmelidir. Diğer bir anlatımla, 'gayba ait olgular mecazi anlaşılmalıdır' varsayımından hare-

ketle, her hangi dilsel bir delile dayanmaksızın bu konudaki ifadeleri mecaza hamletmenin doğru olmadığını düşünüyoruz.

4-Esed, çevirinin hitap ettiği hedef kitlenin İslam kültürüne yabancı olduğunu göz önünde bulundurarak, kavramların nüzul dönemi Arapça'sında kazandıkları asli manalarıyla İngilizce'ye çevrilmesi konusunda özel bir gayret sarf etmiş, dolayısıyla Kur'an'ın, müslüman olmayan diğer milletlerin dillerine özgün ve orjinal manalarıyla aktarılması konusunda önemli bir katkı sağlamıştır. Bilindiği üzere temel Kur'anî kavramlar, çevirilerde önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Kanaatimize göre bu tür kavramların çevirisinde, şayet muhatap kitle veya çeviri dilini konuşan toplum İslam kültürüne ait bir toplum değilse, yapılması gereken şey, ya söz konusu kavramları tefsiri mahiyette çevirmek, yahut da aynen alıp dipnotta kavram hakkında bilgi vermektir. Eğer İslam kültürüne ait bir toplum ise, bu durumda da söz konusu kavramların, bu kültüre dahil olurken anlam değişmelerine uğramaları ihtimal dahilinde olduğundan, onların aynen aktarılıp aktarılmamaları konusunda dikkat etmek gerekmektedir.

5-Müellif, istisnâ bazı örnekleri olmakla beraber, aynı kelimenin farklı Kur'anî bağlamlarda kazandığı değişik anlamları göz önünde bulundurma konusunda ciddi bir gayret sarf etmiştir. Yine mealde Kur'anî kavramların nüzul sürecinde ve sonrasında uğradıkları anlam değişiklikleri göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Bu da, çalışmanın belirtilmesi gereken önemli yönlerinden birini oluşturmaktadır.

6-Müellif meal tarzında, Kur'an'ın içerisinde olduğu tarihsel olguyu göz önünde bulundurmakla beraber, onun hitabının evrensel olduğu tezinden hareketle, bazen tarihi atlayarak bazen de modern dönemlere ait bilimsel veri ve teorilerin sunduğu kavramsal çerçeveyi esas alarak ayetleri çevirmiştir. Oysa Kur'an'ın manası, öncelikli olarak kullandığı dili dolayısıyla nazil olduğu tarih ve kültürel bağlam içerisinde aranmalıdır. Diğer bir anlatımla kelime ve ibarelerin taşıdığı İlahî Murad'ı tespit etmek için bu dönem esas alınmalıdır. Aksine bir durum, yani çeviride lafzlara ve ibarelere sonraki dönemlerde yaşanan tarihsellikleri hatırlatacak manaların verilmesi, kanaatimizce doğru değildir.

7-Müellif Kur'an üslubunun bir özelliği olan edebi sanatları mümkün olduğu ölçüde göz önünde bulundurmuş, karşılaştığımız İngilizce ve Türkçe çevirilere göre bu sahada dikkate değer bir farklılık ortaya koymuştur. Şüphesiz ki, Kur'an çevirilerinde, kelime ve ibarelerin lafzî/zahiri anlamları her zaman ayetten kastedilen mana ve muradı vermeyebilir. Diğer bir anlatımla ayet edebi sanatlardan birini içermiş olabilir. Bu durumda söz konusu ifade,

Arap dilinde kazandığı mecazî/yan anlamları ile çevrilmelidir.

Sonuç olarak mealinde Esed, hedef kitle olan Batı toplumlarını öncelikli olarak göz önünde bulundurmuş ve bu İlahî Kelâm'ı onların aklına ve gönlüne yaklaştıracak bir metot izlemiştir. Bu sebeple anlamda alıcı kitlenin dünya görüşü ve

kültürel bağlamını hesaba katarak zaman zaman Kur'an'ın nüzul şartlarında kopuk bir takım çevirilere yer vermiştir. Ancak ilk muhatapların Kur'an karşısında zihinlerinde oluşan özgün anlamaların tespiti ve bu bağlamda dilbilim konularına ağırlık vermesi yönüyle özgün bir nitelik ortaya koymaktadır.